

Uz 25. obljetnicu završetka Domovinskog rata

Ana Filko

(Ministarstvo hrvatskih branitelja, Zagreb)

OVČARA – SIVA ZONA MEĐUNARODNE ZAJEDNICE (1992. – 1994.)

UDK 355.1-058.65(497.5 Ovčara) “1992/1994“

Izvorni znantsveni rad

Primljeno: 15. 5. 2019.

Masovna grobnica na Ovčari jedan je od najtragičnijih podsjetnika na žrtvu pretrpljenu u Domovinskom ratu kada je najmanje 200 ranjenika iz vukovarske bolnice odvedeno i smaknuto u blizini poljoprivrednog dobra VUPIK-a na Ovčari. Prva javna saznanja o događaju u blizini Ovčare javljaju se u listopadu 1992. godine objavom članka u Vjesniku naslovljenog „Ranjenike su izveli na stražnji izlaz“, na temelju svjedočenja preživjelog, kasnije zarobljenika razmijenjenog u Nemetinu 1992. godine. S obzirom na to da se ekshumaciji posmrtnih ostataka pristupilo tek pune četiri godine nakon otkrića grobnice, odnosno u rujnu i listopadu 1996. godine, ovim radom pokušava se na temelju dostupnih dokumenata internetskih digitalnih baza ICTY-ja, sveučilišta Case Western Reserved u Ohiju (Cleveland) te onodobne periodike utvrditi koji su ključni čimbenici utjecali na otkrivanje masovne grobnice i njeno istraživanje te slijedom njih koji su razlozi utjecali na to da se ekshumaciji pristupi tek nakon što ICTY podiže optužnice u slučajevima tzv. Vukovarske trojke i Slavka Dokmanovića.

Ključne riječi: Ovčara, masovna grobnica, Komisija stručnjaka UN-a za ratne zločine, Clyde Snow, Cherif Bassiouni

„U blizini Vukovara je Ovčara, polje izloženo jakim vjetrovima na kojemu imamo razloga vjerovati kako se nalaze stotine Hrvata iz vukovarske bolnice, hladnokrvno ubijenih te smjesta ukopanih u masovnu grobnicu. Ono što sam vidjela u blatu te grobnice zaprepastilo me. Na Ovčari su vladavina zakona i osnovni principi civiliziranog života napušteni jednog zlog dana...“¹ (Madeleine Albright, 21. 1. 1994. nakon posjeta Vukovaru i Ovčari)

„Neki ironično šapću da u zapadnim vladama svakog jutra zazivaju dolazak hladnoće i prvog snijega koji bi spriječio nastavak iskopavanja barem do proljeća. Gledajući strogo ljudski i moralno, mi, kao i svi ostali, želimo otkrivanje potpune istine. Ali kao pravnici i povjesničari, imamo neke prioritete. Naša je uloga učvršćivanje mirovnog procesa (...) I bilo bi šteta da sjene mrtvih žive spriječe da ostvare taj cilj, zaključio je suradnik Carla Bildta“.²

Uvod

Temeljem dogovora u Budimpešti između Vlade Republike Hrvatske i Vlade tadašnje Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) u Nemetinu je 14. kolovoza 1992. godine provedena razmjena ratnih zatočenika organizirana po principu „svi za sve“. Bila je to najveća razmjena do tada, kada je iz srpskih i crnogorskih koncentracijskih logora izašla najveća skupina ratnih zarobljenika, njih 662, većinom hrvatskih branitelja.³ Među razmijenjenim ratnim zarobljenicima našao se i tada 33-godišnji svjedok,⁴ jedan od onih koji su preživjeli masakr na Ovčari s 20. na 21. studenog 1991. godine.

Po okupaciji Vukovara zajedno s roditeljima 19. studenog 1991. godine zaputio se u bolnicu vjerujući kako slijedi evakuacija, a kako je tijekom sukoba ranjavan četiri puta, upisan je na popis ranjenih osoba. U prijednevnom satima spomenutog datuma u bolnicu je pristigao bataljun vojne policije iz sastava Gardijske motorizirane brigade (gmtbr.) Jugoslavenske narodne ar-

¹ Kelvin Smith Library: Kotliar, V.: „Pismo M. Cherifa Bassiounija Madeleine Albright o datumu prestanka rada Komisije stručnjaka i napretku u istraživanju seksualnog zlostavljanja; Priložena izjava Madeleine Albright 16. siječnja 1994. u Haagu“ Case Western Reserve, 3. Pristup ostvaren 29. IV. 2019. Dostupno na Case Western library: <https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17-letterma19940201000?search=albright%2520madeleine>

² „Stravična svjedočenja o Ovčari“, *Vukovarske novine* (hrvatsko izdanje), 23. X. 1996., 4.

³ Vlada Republike Hrvatske, Nacrt prijedloga odluke o proglašenju Dana sjećanja na zatočeničke neprijateljskih logora tijekom Domovinskog rata, Zagreb: 2010, 3., Pristup ostvaren 29. IV. 2019. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/Arhiva//45%20-%205.pdf>

⁴ S obzirom na to da je svjedok tijekom suđenja davao iskaze u svojstvu zaštićenog svjedoka, ovdje neće biti korišteni njegovi osobni podaci, već će se referirati pod nazivom *svjedok*.

mije (JNA)⁵ te je postavljena straža uz kontroliran ulaz i izlaz. U jutarnjim satima 20. studenog 1991. godine svima pokretnima naređeno je napuštanje bolnice, iz koje su otpremljeni autobusima prema Sajmištu, a nakon zadržavanja u krugu vojarne na Sajmištu odvezeni su autobusima u pravcu sela Negoslavaca, prema hangarima na poljoprivrednom dobru VUPIK-a na Ovčari.⁶

Odabir hangara na poljoprivrednom dobru VUPIK-a na Ovčari kao sabirnog mjesta za ratne zarobljenike proveo je Dragan Vezmarović, tada komandant čete vojne policije 80. motorizirane brigade (mtbr.) JNA, kojem je 18. studenog 1991. godine komandant 80. mtbr. Milorad Vojnović naredio pronalazak mjesta za smještaj veće skupine ratnih zarobljenika.⁷ Hangar na Ovčari, koji je prethodno korišten za skladištenje poljoprivredne mehanizacije, upravo je odgovarao kao objekt za smještaj veće skupine zarobljenika jer nije zahtijevao veće intervencije uređivanja te je nudio mogućnost kontrole ratnih zarobljenika u slučaju pokušaja bijega.⁸ Procjenjuje se kako je između 14.00 i 15.00 sati 20. studenog 1991. godine radniku na farmi VUPIK prišao vojnik u uniformi JNA te mu naložio da doveze parkirani bager.⁹ Nakon izlaska iz okružja farme, zajedno s vojnikom odveo se do kraja šume te mu je naređeno da bagerom iskopa rupu koja će iste večeri biti lokacijom masovne grobnice.¹⁰

U prijedodnevrim satima 20. studenog 1991. godine održavala se sjednica vlade Srpske oblasti Slavonije, Baranje i zapadnog Srema (SO SBiZS) u prostorijama vukovarskog Veleprometa na Sajmištu, na kojoj su sudjelovali članovi te vlade: Goran Hadžić, predsjednik, Slavko Dokmanović, ministar poljoprivrede, pukovnik Bogdan Vujić, oficir JNA iz Uprave bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu obranu (SSNO), potpukovnik Miodrag Panić, načelnik štaba Operativne grupe Jug i gmtbr., zatim kapetan Dušan Jakšić iz Teritorijalne obrane Vukovar (TO Vukovar) i Željko Ražnatović

⁵ Gardijska motorizirana brigada osnovna je jedinica Operativne grupe Jug za borbeno djelovanje na području Vukovara sa sjedištem u Negoslavcima. Iz: International Criminal Tribunal for former Yugoslavia (dalje ICTY) Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00578, „Stručno izvješće Reynauda Theunensa“ (Haag: ICTY, 19. VI. 2006.), 86; Po naređenju generala Blagoja Adžića, načelnika Generalštaba Saveznog sekretarijata za narodnu obranu, gmtbr. je raspoređen za borbeno djelovanje na području Vukovara, a njemu je i bila direktno podčinjena u relevantnom razdoblju. U: ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Presuda Pretresnog vijeća“ (Haag: ICTY, 27. IX. 2007.), 23.

⁶ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, zaštićeni svjedok P-011“, (Haag: ICTY, 8. III. 2006.), 5719-5728.

⁷ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, Dragan Vezmarović“, (Haag: ICTY, 8. V. 2006.), 8391.

⁸ Isto, 8392.

⁹ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Presuda Pretresnog vijeća“, 99.

¹⁰ Isto, 100.

Arkan, vođa paravojne Srpske dobrovoljačke garde.¹¹ O zaključcima koji su izvedeni tijekom ove sjednice govori i intervju koji je Goran Hadžić u Šidu dao reporteru večernjih vijesti TV Beograd Nini Brajoviću, tijekom kojega iznosi: „pored ovih zaključaka koji su vezani za normalizaciju života i uspostave jednog, koliko toliko normalnog stanja, jedan osnovni zaključak je da zarobljenici ustaše koji su nam pali u ruke da ne mogu napustiti teritorij SO SBiZS, da ne mogu da idu u Srbiju, da se tamo voze, jer Srbija je država koja nije u ratu i isto tako vojska koja je pomogla kod zarobljavanja. Zarobljeni nisu vojnici, oni su paravojne formacije, jedino može da im sudi ovaj narod ovde, znači, narod naše Srpske oblasti koja je priznata, koja ima svoj sud, imamo čak dvostepeni sud, treći stepen eventualno bi bio na nivou federacije na razini Jugoslavije, a mi imamo naš oblasni i naš općinski sud tako da smo se dogovorili sa vojnim vlastima da te ustaše ostanu u ovim našim logorima tu u okolici Vukovara. I budući da je jedna grupa odvežena za Sremsku Mitrovicu, ja sam uzeo na sebe zadatak da to isto, da te ljude vratimo, ako se oni uopšte mogu nazvati ljudi, da ih vratimo i da im se sudi koji su krivi, a koji nisu krivi, normalno, da ih se pusti i da zajedno s nama rade na obnavljanju našeg grada.“¹²

Pri dolasku zarobljenika iz bolnice u hangar u okvirnom razdoblju između 13.30 i 14.30 sati¹³ formiran je špalir od približno 20-ak vojnika, dug osam do 10 metara,¹⁴ pripadnika postrojbi lokalnih pobunjenih Srba, koji su zarobljene pretraživali, zlostavljali, a kasnije u samom hangaru i pojedinačno mučili, gdje su se nalazili idućih nekoliko sati pa sve do zalaska sunca.¹⁵ Iste večeri spomenutog datuma, grupe od 10 do 20 zarobljenika izvođene su iz hangara te ukrcavane u vojni kamion JNA prekriven ceradom.¹⁶ Na taj su način po grupama zarobljenici odvezeni do rupe iskopane tog popodneva te su ih u večernjim satima i u noći s 20. na 21. studenog 1991. godine pogubili pripadnici TO Vukovar i srpskih paravojskih snaga.¹⁷

Prema iskazu svjedoka, nalazio se u trećoj grupi te su tada vojnim vozilom krenuli prema ribnjaku Grabovo, a nakon pet do 10 minuta vožnje vozilo je u velikoj udolini skrenulo lijevo te je, ugledavši šumu bagrema, svjedok

¹¹ Isto, 93.

¹² ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00576, „Video zapis izjave Gorana Hadžića 20. studenog na večernjim vijestima TV Beograd“ (Haag: ICTY, 16. VI. 2006.).

¹³ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Presuda Pretresnog vijeća“, 97.

¹⁴ Isto.

¹⁵ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, zaštićeni svjedok P-011“, 5731.

¹⁶ Isto, 103.

¹⁷ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Presuda Pretresnog vijeća“, 104.

odlučio iskočiti iz vozila, da bi nakon nekoliko trenutaka čuo više rafala pucnjave te nekoliko pojedinačnih pucnjeva.¹⁸

Kretao se u pravcu Vinkovaca, vjerujući kako je područje još uvijek u posjedu hrvatskih snaga, kako bi se kasnije sastao s obitelji. Međutim, kada se našao u selu Ceriću, nakon nekoliko sati upornog hoda, pokušao se opskrbiti vodom te je stoga ušao u podrum jedne obiteljske kuće, vjerujući kako se u njemu nalaze civili. Na taj je način probudio rezerviste JNA koji su spavali u podrumu.¹⁹ Nakon što je zarobljen, odveden je u zapovjedništvo u kojem je ispitivan, a poslije u Starim Jankovcima priveden od strane vojne policije. Isti obrazac ispitivanja i fizičkog zlostavljanja tada je opet primijenjen na njemu i na drugim zatvorenicima, koje je prepoznao kao žitelje grada Vukovara i jednog zatočenog iz Đakova. Drugog su dana sprovedeni u Sekretarijat unutrašnjih poslova (SUP) u Šidu, a nakon nekoliko sati ispitivanja odvezeni su u logor u Sremskoj Mitrovici.²⁰ U tom je logoru bio zatočen do 4. veljače 1992. godine, nakon čega je prebačen u Vojno-istražni zatvor u Beogradu, gdje se nalazio do razmjene 14. kolovoza 1992. godine u Nemetinu.²¹ Prvu izjavu vezanu za proživljene događaje dao je 20. kolovoza 1992. godine.²²

Vjesnik objavljuje senzacionalno otkriće

Sve do listopada 1992. godine nije bilo javnih saznanja o ranjenicima odvedenim iz vukovarske bolnice. Naime, do tada se smatralo kako su osobe odvedene iz bolnice još uvijek zarobljene, uz mogućnost da je njihova sudbina slična onoj prvoj skupini 181 ratnog zarobljenika, većinom hrvatskih branitelja s Mitnice, koji su nakon predaje u popodnevnim satima 18. studenog 1991. godine sprovedeni u hangar na Ovčari kao sabirno mjesto te sljedećeg dana otpremljeni u logor u Sremskoj Mitrovici.²³ „Riječ je samo o zarobljenima pa

¹⁸ ICTY Court Records: Hadzic (IT-04-75), Exhibit P02217.2168.1, „Javna verzija telegrama UNPROFOR-a autora Satisha Nambiara Blanci, UNOG Ženeva, u svezi s navodnom masovnom grobnicom na Ovčari od 3. studenog 1992., u prilogu Iskaz“ (Haag: ICTY, 19. VI. 2013.), 4.

¹⁹ Isto.

²⁰ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, zaštićeni svjedok P-011“, 5743-5747.

²¹ ICTY Court Records: Hadzic (IT-04-75), „Javna verzija telegrama UNPROFOR-a autora Satisha Nambiara Blanci, UNOG Ženeva, u svezi s navodnom masovnom grobnicom na Ovčari od 3. studenog 1992. u prilogu Iskaz“, 5.

²² ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, zaštićeni svjedok P-011“, 5751.

²³ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, Dragan Vezmarović, 8415-8417“./ „Prva grupa sa četiri kamiona sa sedamdesetak ustaša stigla u pritvor. U toku noći dovedeno je još stotinjak“. Više u: ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00371, „Operativni dnevnik 80. mtrb / motorizirane brigade, od 09/11/1991 do 14/01/1992.“ (Haag: ICTY, 26. IV. 2006.), 5.

nestalima. Oni su za nas svi zarobljeni Vukovarci u srbijanskim logorima (...) Zvanično se zna da tražimo iz vukovarske bolnice 200 ranjenika, 60 civila, 18 radnika i 25 pomoćnog osoblja (...) Ima i nešto optimizma kao što je svjedočenje ranjenika iz Pokrajinske bolnice u Novom Sadu koji tvrde da je oko 140 zarobljenika-ranjenika u tu bolnicu doveženo“, izjava je dr. Vesne Bosanac u kolovozu 1992. godine.²⁴ Takvom uvjerenju nadalje svjedoči i posjet grupe Vukovaraca tada potpredsjedniku hrvatske vlade dr. Mati Graniću, u koji dolaze s popisom „147 zarobljenih Vukovaraca od 174 koliko ih je ukupno odvedeno s tog mjesta pod patronatom vojske (...) spisak je načinjen potkraj svibnja, a zatočeni se nalaze na ekonomiji Ovčara“.²⁵

Tijekom misija na području Bosne i Hercegovine i Hrvatske, organizacija Helsinki Watch prikupljala je svjedočanstva o provedenom etničkom čišćenju te su na temelju prikupljenih dokaza u izvješću objavljenom početkom rujna 1992. godine objavili kako je oko 300 hrvatskih zatvorenika odvedeno iz Vukovara na područje Ovčare i vukovarskog naselja Petrova Gora te potom pogubljeno.²⁶ Prenesena je izjava neimenovanog srpskog novinara koji je opisao kako je „uvečer između 19. i 21. studenog stotine zatočenika odvedeno na Ovčaru, farmu kraj Vukovara i prema naselju Petrova gora (...) koje su pratili pijani jugoslavenski rezervisti. Kada su dolazili prema Ovčari rekli su mi da te ljude treba ubiti jer da su radili protiv Srba, bili su članovi HDZ-a ili se vjerovalo da su na neki način vezani uz članove hrvatske Vlade. Kada su se vraćali rano ujutro, počeli su se hvaliti onim što su činili. Rekli su da su pogubili više od 300 ‘ustaša’ i da su njihova tijela bacili u jamu.“²⁷

Tek člankom „Ranjenike su izveli na stražnji izlaz“ 2. listopada 1992. godine *Vjesnik* iznosi vrlo konkretan i precizan opis događaja.²⁸ *Vjesnik* je tako prvi opisao svjedočenje u uvodu spomenutog svjedoka pod pseudonimom Ivan, a upravo je izneseno u članku potaknulo tada novinarku francuskog lista *Le Monde* Florence Hartmann da dodatno rasvijetli priču o nestanku ranjenika iz vukovarske bolnice.²⁹

²⁴ „(Ne)moćna vukovarska komisija“, *Vukovarske novine*, 7. VIII. 1992., 2.

²⁵ „Duboko human problem zatočenika“, *Vukovarske novine*, 7. III. 1992., 8.

²⁶ „Postoje li jame Ovčare?“, *Vukovarske novine*, 2. IX. 1992., 7.

²⁷ Isto.

²⁸ „Negdje na pola puta prema Grabovi, kamion je u jednoj velikoj udolini skrenuo lijevo i Ivan se sjeća da je s desne strane vidio šumarak bagrema i dio ribnjaka. Nakon 300-400 metara vožnje, Ivan je odlučio pobjeći. Iskočio je iz kamiona, sve dok se nije uspio skloniti u šumarak“. Više u: Sanja Kapetanić, „Ranjenike su izveli na stražnji izlaz“, *Vjesnik*, 2. X. 1992., 4a.

²⁹ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, Florence Hartmann“ (Haag: ICTY, 25. V. 2006.), 9610.

S novinarkom agencije France Press pratila je informacije iz spomenutog članka u kojem je opisan konkretan put do jezera kod Grabova. Tražeći lokaciju susrele su skupinu mještana koji su od njih zatražili dokumente, a nekoliko minuta kasnije do njih je stiglo vozilo Zaštitnih snaga Ujedinjenih naroda (UNPROFOR) u kojem su se nalazila dva ruska vojnika. Svjedočile su tako sastanku lokalnih Srba i vojnika ruskog bataljuna (RUSBAT) koji su mještanima u spremnicima donosili gorivo.³⁰ Nakon što su zaprijetile prijavom za „švercanje“ goriva ako im ne pruže potrebne informacije, ruski su vojnici ponudili pokazati im put do grobnice te su na taj način pronašle lokaciju masovne grobnice.³¹ Neposredno nakon otkrića, Florence Hartmann piše članak za *Le Monde* naslovljen „Ujedinjeni narodi istražuju vukovarsku masovnu grobnicu“. U njemu opisuje kako između zaseoka Ovčara i jezera Grabovo šest ruskih vojnika, pripadnika RUSBAT-a, stražari danju i noću čuvajući komad terena, prenoseći pri tome njihovu izjavu: „Čuvamo lubanje i komade udova koji su se pojavili na površini zemlje, omekšale od kiše. Vjerojatno ih ispod ima još puno.“³²

Otkrivanju masovne grobnice na Ovčari, uz neizostavno svjedočenje primarnog očevica, svakako su pomogla sljedeća dva čimbenika: prvi je onaj vremenski; naime, prve jesenje kiše otkrile su površinski sloj plitko zakopanih posmrtnih ostataka, a drugim, neizostavnim čimbenikom pokazala se suradnja Komisije za ljudska prava Ujedinjenih naroda (UN) predvođene posebnim izvijestiteljem Tadeusom Mazowieckim i Komisije stručnjaka UN-a za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije.

Djelovanje posebnog izvijestitelja Komisije UN-a za ljudska prava³³

S obzirom na kontinuirana pristizanja informacija o široko rasprostranjenim i teškim kršenjima ljudskih prava na području bivše Jugoslavije, od visokog povjerenika Komisije UN-a za ljudska prava zatražilo se postavljanje posebnog izvijestitelja koji će imati ovlasti direktno istražiti tvrdnje o kršenjima ljudskih prava i drugim okrutnim postupanjima, zaprimati relevantne informacije od strane vlada sukobljenih strana, pojedinaca te vladinih i ne-

³⁰ Isto, 9616.

³¹ Isto, 9617.

³² ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00522, *Le Monde*ov članak: „Ujedinjeni narodi istražuju ‘vukovarsku masovnu grobnicu’ od 29. X. 1992.“ u potpisu Florence Hartmann (Haag: ICTY, 25. V. 2006.), 1.

³³ Komisija UN-a za ljudska prava utemeljena je 10. 12. 1946. godine na konstituirajućoj sjednici Ekonomsko-socijalnog Vijeća UN-a. U svojoj biti funkcionalna komisija predstavljala je UN-ov ključni mehanizam i međunarodni forum za zaštitu i promicanje ljudskih prava. Vidi više u: Tadeus Mazowiecki, *Izvištaji 1992. – 1995.* (Tuzla: Univerzitet u Tuzli i Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo, 2007), 5.

vladinih organizacija, te po njima donositi preporuke za njihovo rješavanje i sprječavanje ponavljanja u budućnosti.³⁴ Za posebnog izvjestitelja postavljen je Tadeus Mazowiecki, poznat i kao prvi nekomunistički premijer u srednjoj i istočnoj Europi nakon Drugog svjetskog rata, koji je započeo politiku njemačko-poljskog pomirenja.³⁵

Zajedno s posebnim izvjestiteljem za izvansudska, brza ili samovoljna smakuća, Bacreom W. Ndiayeom, od 21. do 26. kolovoza 1992. godine, Mazowiecki je posjetio područje država nastalih raspadom bivše Jugoslavije, prilikom čega su u Vukovaru održali sastanke s djelatnicima UNPROFOR-a, lokalnim srpskim vlastima, lokalnim stanovništvom te u blizini Vukovara i s prognanim Hrvatima.³⁶ „Bio sam danas u Vukovaru. Moram reći da sam vrlo potresen kako Vukovar izgleda. Pitao sam za nestale iz vukovarske bolnice, nikakav trag o njihovoj sudbini nisam uspio saznati. Inzistirat ću da se sve ustanove angažiraju u otkrivanju tragično nestalih osoba Vukovara.“³⁷ Nakon prvog posjeta ističe potrebu osnivanja posebne istraživačke komisije pod pokroviteljstvom i u suradnji s nadležnim tijelima UN-a s ciljem utvrđivanja sudbine tisuća nestalih nakon okupacije grada Vukovara, kao i tisuća drugih nestalih osoba na području bivše Jugoslavije.³⁸

Dr. Clyde Snow potvrđuje lokaciju grobnice

Zapovjedništvo civilne policije UN-a (CIVPOL) 14. rujna 1992. godine od Operativne zone Hrvatske vojske (HV) Osijek zaprimilo je informacije o postojanju moguće masovne grobnice kod Ovčare.³⁹ Proslijeđene su i 6. listopada spomenute godine, no kako nisu ukazivale na točno određenu lokaciju, pojavile su se sumnje o premještanju posmrtnih ostataka iz grobnice.⁴⁰ Prvi konkretni koraci posvećeni istraživanju informacija o masovnoj grobnici učinjeni su tijekom drugog posjeta Mazowieckog Republici Hrvatskoj od 12.

³⁴ Mazowiecki, *Izveštaji 1992.-1995.*, 21.

³⁵ Mazowiecki se na dužnosti zadržao do 27. srpnja 1995. godine, kada iz moralnih razloga podnosi ostavku. Isto, 12.

³⁶ Isto, 37.

³⁷ „T. Mazowiecki: Stravično u Vukovaru“, *Vukovarske novine*, 2. IX. 1992, 1.

³⁸ Mazowiecki, *Izveštaji 1992.-1995.*, 33.

³⁹ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P02249.2168.1, „Javna redigirana verzija izvješća John McElligott Kjellu Johansenu od 3. 11. 1992. godine u vezi s masovnom grobnicom na Ovčari: Izvještaj o provedenim istražnim radnjama 24. 10. 1992. u potpisu L. W. Moore“ (Haag: ICTY, 10. II. 2014.), 4.

⁴⁰ Isto.

do 22. listopada 1992. godine, uz dr. Jacka Geigera, predsjednika organizacije Liječnika za ljudska prava i dr. Clydea Snowa, forenzičnog antropologa.⁴¹

Prilikom sastanka s dr. Ivicom Kostovićem, tada dekanom Medicinskog fakulteta u Zagrebu te čelnikom Komisije za ratne zločine, dr. Clyde Snow upućen je u izvješća o određenom broju masovnih grobnica na hrvatskom području, no upravo je priča o nestanku približno 200 pacijenata iz vukovarske bolnice i manjeg broja članova medicinskog osoblja, koji su zadnji put viđeni na dan okupacije Vukovara, osupnula dr. Snowa.⁴² Zaintrigiran saznanjem, zatražio je razgovor s navedenim svjedokom.⁴³

U večernjim satima 15. listopada 1992. godine, u sobi 1405 tada Hotela „Intercontinental“ u Zagrebu, dr. Snow upoznaje svjedoka koji na topografskoj karti označava mjesto kotline udaljene približno dva kilometra od hangara poljoprivrednog dobra Ovčara.⁴⁴ Slijedeći vlastito iskustvo, dr. Snow je informaciju označio vjerodostojnom, i to zaključkom kako upravo takva područja poljoprivrednici smatraju pustoši na kojoj odlažu otpad s farmi, pri tome slijedeći logiku kako se masovna grobnica neće nalaziti na plodnom tlu ili zasadu kukuruza ili pšenice.⁴⁵

Kako bi se precizirala saznanja, dr. Snow je nakon dolaska u Erdut 18. listopada 1992. godine, zajedno s Larryjem Mooreom, zamjenikom načelnika za operativne poslove CIVPOL-a, te Blandine Neggom i pukovnikom Peetersom, zapovjednikom belgijskog bataljuna⁴⁶ (BELBAT) UNPROFOR-a, krenuo istražiti tvrdnje svjedoka o postojanju masovne grobnice.⁴⁷ Neasfaltiranom poljskom cestom, između obrađenog polja na lijevoj strani i klanca prekrivenog gustom šumom⁴⁸ na desnoj strani, Larry Moore uočio je nepravilnosti za koje je dr. Snow ocijenio kako su učinjene u zadnjih nekoliko mjeseci do godine dana. Na samoj je površini tada dr. Snow uočio i lubanju, a s njene lijeve strane 2 cm široku frakturu, izlaznu ranu nastalu od metka. Njegov je

⁴¹ Mazowiecki, *Izveštaji 1992.-1995.*, 41.

⁴² ICTY: Dokmanović (IT-95-13a), „Transkript svjedočenja, dr. Clyde Snow“ (Haag: ICTY, 17. 3. 1998.), 1520.

⁴³ Eric Stover i Gilles Peress, *The Graves: Srebrenica and Vukovar* (Zurich: Scalo, 1998), 102.

⁴⁴ ICTY: Dokmanović (IT-95-13a), „Transkript svjedočenja, dr. Clyde Snow“, 1521.

⁴⁵ Isto, 1526.

⁴⁶ Belgijski bataljun (BELBAT), u čijem se sastavu nalazila i jedna luksemburška satnija, na području Sektora Istok kontrolirao je cijelo područje Baranje sa sjedištem u Belom Manastiru. Više u: Vladimir Filipović, „Male stabilne demokracije na razmeđu realpolitike i idealpolitike u mirovnim misijama - primjer danskog i belgijskog sudjelovanja u misiji UNPROFOR-a“, *Polemos* 15 (2012), 1: 91.

⁴⁷ ICTY: Dokmanović (IT-95-13a), „Transkript svjedočenja, dr. Clyde Snow“, 1530.

⁴⁸ Mazowiecki, *Izveštaji 1992.-1995.*, 41.

prvi dojam bio kako se radilo o osobi muškog spola, mlađe životne dobi.⁴⁹ Ne daleko od lokacije uočena su stabla s jedne strane grobnice oštećena mecima, a na samoj lokaciji razasute čahure. Iako sam posjet tada nije potrajao više od 20 minuta, bilo je dovoljno za zaključak kako lokacija zahtijeva daljnje istraživanje.⁵⁰

Po završetku posjeta najveću zabrinutost izazivala je izloženost lokacije osobama koje bi mogle biti motivirane skrivanjem dokaza ili premještajem posmrtnih ostataka, pa je, s obzirom na to da je područje Ovčare bilo u nadležnosti RUSBAT-a, dogovoreno kako će vojnici navedenog bataljuna stražariti na lokaciji.⁵¹ Thorvald Stoltenberg, koji je tada djelovao kao pregovarač i posebni povjerenik glavnog tajnika UN-a, bio je zadužen za sve trupe UN-a na području bivše Jugoslavije, stoga je u skladu sa svojom ulogom osigurao zaštitu lokacije od strane RUSBAT-a.⁵² Na lokaciji grobnice, koja je bila pod stalnim nadzorom RUSBAT-a i koja je osigurana s dva reda spiralne žičane ograde, postavljena je stražarnica udaljena približno 40 metara sjeveroistočno od lokacije.⁵³

Nakon što su provedene mjere zaštite lokacije masovne grobnice, dogovoreno je kako će se pokušati ishoditi dozvola te s ekshumacijom posmrtnih ostataka započeti dva tjedna nakon otkrića lokacije. Imperativom se postavilo ishodište dozvole za ekshumaciju, a već tada Larry Moore izražava sumnju u suradnju lokalnih vlasti u Vukovaru te zabrinutost kako bi pitanje ekshumacije upravo ove lokacije moglo biti iskorišteno u potpuno druge svrhe.⁵⁴ Upravo se ovaj zaključak izvješća CIVPOL-a kasnije pokazao točnim.

Naime, na prvu dozvolu za ekshumaciju, koju je pismenim putem zatražio upravo Moore, odgovoreno je 28. listopada 1992. godine u pismu potpisanom od Milana B. Ilića, koji iznosi kako je zahtjev raspravljen na sjednici

⁴⁹ ICTY: Dokmanović (IT-95-13a), “Transkript svjedočenja, dr. Clyde Snow“, 1535.

⁵⁰ Isto, 1537-1538.

⁵¹ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P02249.2168.1, „Javna redigirana verzija izvješća John McElligott Kjellu JOHANSEN-u od 3. 11. 1992. godine u vezi s masovnom grobnicom na Ovčari: Izvještaj o provedenim istražnim radnjama 24. 10. 1992. u potpisu L.W.Moore“, 3.

⁵² Michael O’Flaherty, *The Human Rights Field Operation: Law, Theory and Practice* (Burlington: Ashgate publishing limited, 2007), 113.

⁵³ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03071, „Izvješće Liječnika za ljudska prava o preliminarnom istraživanju lokacije masovne grobnice u blizini Vukovara, u bivšoj Jugoslaviji, od 19. siječnja 1993“ (Haag: ICTY, 10. 10. 2013.), 6.

⁵⁴ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P02448.2398, „Faks sjedišta CIVPOL-a u Sektoru Istok sjedištu CIVPOL-a u Zagrebu od 15. XII. 1992., Predmet: Posjet forenzičkog tim, odgovor: Masovna grobnica – Ovčara, u prilogu - Istražno izvješće od 24. 10. 1992.“ (Haag: ICTY, 17. VII. 2013.), 7.

lokalnog Regionalnog vijeća te je zaključeno kako se takav zahtjev, „pokrenut iz sumnjivih pobuda, sa tendencijom da nam se podmetne kukavičje jaje i da se omogući daljnja satanizacija Srba i srpskih interesa na teritoriji SR SBZS i čitave RSK u očima ionako pristrane međunarodne javnosti ne može odobriti“.⁵⁵ U pismu se ističe: „šta je spaljena, razorena i sa zemljom srađena zapadna Slavonija, od Podravske Slatine, Virovitice i dalje do masovna grobnica srpskog naroda, koji više ne postoji u tim krajevima?“⁵⁶ I nadalje: „kada i ko će da kopa i istražuje prostor bivših kasarni JNA na teritoriji Slovenije i Hrvatske, koje su danima bile pod opsadom i napadane, i gde su, nakon što su u njih ušli, pripadnici HOS-a i Slovenačke Teritorijalne odbrane počinili masovna ubistva civila? Kada i ko će da otkrije te jame, ako ni zbog čeg drugog ono da se pokaže istina?“⁵⁷ Odbijanje zahtjeva za ekshumacijom lokacije argumentiralo se i daljnjim podmetanjem srpskom narodu od „političkih krugova i potplaćenih medija“ iz većine zapadnih zemalja, a pri tome se koristila i argumentacija srpskih žrtava Drugog svjetskog rata, navodeći neistražene jame i masovne grobnice kao djelo nacionalističkih i šovinističkih hrvatskih, slovenskih i muslimanskih snaga, uz zaključak kako se srpskom narodu „podmeće kukavičje jaje“ u interesu „satanizacije Srba u Krajini i svuda“.⁵⁸

Rezolucija 780 i osnivanje Komisije stručnjaka UN-a o ratnim zločinima na području bivše Jugoslavije

Nakon što su Rezolucijom 771 od 13. kolovoza 1992. godine države pozvane provjeriti i dostaviti potkrijepljene informacije o kršenjima ljudskih prava na području bivše Jugoslavije, Vijeće sigurnosti UN-a donosi 6. listopada 1992. godine Rezoluciju 780,⁵⁹ kojom zahtijeva od glavnog tajnika UN-a Boutrosa Boutrosa Ghalija osnivanje posebne Komisije stručnjaka sa svrhom ispitivanja i analitičke obrade informacija, ali i mogućnosti samostalnog, *in situ* istraživanja, u svrhu prikupljanja informacija o etničkom čišćenju, što je dodano Rezolucijom 787.⁶⁰ Krajnji cilj rada Komisije bilo je izvještavanje

⁵⁵ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03065, „Pismo Regionalnog vijeća, Milana B. Ilića Larryju W. Mooreu od 28. X. 1992.“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.), 1. Uz navedeno, argumentirajući kako postoji mogućnost da se taj „monstruozi zločin želi pripisati Srbima“, uz izlaganje pitanja „Miljevačkog platoa, masovne grobnice nastale kao djelo HOS-a nakon što je UNPROFOR došao na područje Sektora Jug“.

⁵⁶ Isto, 2.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ United Nations Security Council Resolutins (dalje:UNSCR): „Rezolucija 780 od 6. listopada 1992. godine“, Pristup ostvaren 29. IV. 2019. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/780>, 1.

⁶⁰ UNSCR: „Rezolucija 787 od 16. studenog 1992. godine.“ Pristup ostvaren 29. IV. 1992. <http://unscr.com/en/resolutions/doc//787>, 3.

glavnog tajnika zaključcima o teškim kršenjima ženevskih konvencija i drugih akata međunarodnog humanitarnog prava.⁶¹

Svojim odgovorom na Rezoluciju 780 od 14. listopada 1992. godine, glavni tajnik odlučuje uspostaviti Komisiju stručnjaka od pet članova koja će usko surađivati s posebnim izvjestiteljem Komisije za ljudska prava UN-a, i to posebno u dijelu razmjene prethodno prikupljenih informacija.⁶² Model po kojem je uspostavljena komisija temeljio se na onom Savezničke komisije za ratne zločine, koja je od 1943. godine u jeku Drugog svjetskog rata prikupljala dokaze za kasnija suđenja.⁶³

U trenucima pregleda nacрта rezolucije određeni su diplomati vjerovali kako je donošenje rezolucije i posljedično osnivanje Komisije potaknuto od strane Sjedinjenih Američkih Država (SAD), točnije tadašnje administracije Geoga Busha starijeg,⁶⁴ te kako će ona biti prethodnica osnivanju međunarodnog suda poput onog koji je od 1945. do 1949. godine u Nürnbergu sudio nacističkim zločincima.⁶⁵ Edward Perkins, u tom vremenu američki ambasador pri Vijeću sigurnosti UN-a, u trenutku donošenja Rezolucije izjavio je kako ona šalje jasnu poruku da će odgovorni za teška kršenja ljudskih prava, posebno uključujući one koji se odnose na etničko čišćenje, biti dovedeni licu pravde, ali i kako je ovo prvi potrební korak prije osnivanja međunarodnog suda.⁶⁶ Muhamed Šaćirbej, tada ambasador BiH pri UN-u, unatoč tome što

⁶¹ Isto, 4.

⁶² ICTY: Tadić (IT-94-1), Book of Authorities, „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“ (Haag: ICTY, 11. VII. 1995.), 1.

⁶³ Layla Nadya Sadat i Michael Scharf, *The Theory and Practice of International Criminal Law: Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni* (Leiden: Koninklijke Brill, 2008), 285-288.

⁶⁴ Treba zaključiti kako je SAD zaista imao velik utjecaj na osnivanje Komisije, s obzirom na to da su američki mediji, među kojima i *Chicago Tribune*, pisali kako je SAD raspolagao vjerodostojnim informacijama da je u srpskim koncentracijskim logorima u blizini grada Brčkog na granici Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine tijekom svibnja i lipnja 1992. godine smaknuto približno 3.000 muškaraca, žena i djece muslimanske vjeroispovijesti. Informacije su potvrđene nakon posjeta Cyrusa Vancea Banjaluci, tada uporištu bosanskih Srba, kako bi istražio izvješća o etničkom čišćenju, koji je izjavio kako drži situaciju gorom nego što je mislio. Državni tajnik SAD-a u tom vremenu, Lawrence Eagleburger, napomenuo je kako se informacije o ubojstvima u Brčkom smatraju pouzdanima te su rezultat prikupljanja intervjua od preživjelih i drugih obavještajnih izvora. Prema izvorima, zarobljeni su zatočeni na više lokacija, neki u ciglani i na farmi svinja, gdje su uz nehumane uvjete izloženi različitim oblicima torture, a pojedina izvješća potvrđuju kako su ubijani u grupama od 50 osoba, čija bi tijela preko noći bila odvožena, bačena u rijeku Savu, pokapana u masovne grobnice ili pak uništavana u postrojenjima za usitnjavanje koja su prethodno korištena za životinje s farmi. Više u: „Serbs killed 3.000 in camps, U.S. says“, *Chicago Tribune*, 26. IX. 1992., 3.

⁶⁵ „Konačno – komisija za ratne zločine“, *Vjesnik*, 7. X. 1992., 1.

⁶⁶ Paul Lewis, „U.N. to probe atrocities in savage Yugoslav wars“, *The Courier Journal*, 7. X. 1992., 1.

je pozdravio donošenje Rezolucije, izrazio je zabrinutost kako bi ono moglo predstavljati „propagandnu kampanju za one koji imaju najveću korist da zaustave te zločine“.⁶⁷ Britanski ambasador pri UN-u David Hannay opovrgnuo je takve navode te pri tome istaknuo kako Vijeće sigurnosti, prije svega, treba uspostaviti „nepristran, pravno utemeljen proces za pomno ispitivanje svih podataka prije no što odluči kako nastaviti“.⁶⁸ Za kasniji slijed događaja znakovito je kako je ambasador Hannay u istoj izjavi zaključio da je svrha Rezolucije slanje jasne poruke o tome kako zastrašujuća izvješća o masovnim kršenjima ljudskih prava neće biti zanemarena.⁶⁹

Osnivanje Komisije odjeknulo je kao povijesni datum za Ujedinjene narode, kojim se Rezoluciji 780 Vijeća sigurnosti „daje karakter sredstva odvratanja za sve koji bi se na Balkanu pokušali služiti zločinima da bi došli do političkog cilja“ te postavlja pitanje hoće li „srpski čuvari dopuštati pristup uglednim ličnostima“.⁷⁰ Međutim, slutilo se kako ni formiranje Komisije neće spriječiti srpsku ofenzivu u BiH, čiji pregovarači „ne drže do svoje riječi nego do sile, do oružja“ – što je tezu koju potkrjepljuju udvostručenjem borbi oko Sarajeva te padom Bosanskog Broda, poslije višemjesečnog otpora tamošnjih hrvatskih i muslimanskih snaga.⁷¹

Komisiji stručnjaka osigurao se ured u švicarskoj Ženevi s malom administrativnom službom, uz podjelu resursa koji su dostupni posebnom izvjestitelju Komisije za ljudska prava UN-a.⁷² Predsjedavajući prvog sastava Komisije bio je Fritz Kalshoven,⁷³ a ostali članovi Torkel Opsahl, profesor međunarodnog prava na Sveučilištu u Oslu, zatim sudac Keba Mbaye iz Sene-

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ „Groundwork laid for Yugoslav trials“, *The Times*, 7. X. 1992., 5.

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Mirko Galić, „Potjera za zločincima“, *Vjesnik*, 8. X. 1992., 11.

⁷¹ Isto.

⁷² ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 9.

⁷³ Posebna pozornost pri delegiranju članova Komisije stručnjaka posvećena je uvjetu profesionalnih kvalifikacija, i to posebno u području ljudskih prava, humanitarnog prava, ali i kaznenog prava te iskustvu, integritetu i potpunoj nepristranosti. Profesor Frits Kalshoven, izabran za predsjedavajućeg Komisije, do tada je bio pravni savjetnik za međunarodna pitanja nizozemskog odbora Društva Crvenog križa te član međunarodne komisije za istraživanje činjenica, osnovane prema članku 90. Protokola I. Ženevske konvencije iz 1949. godine. Također, bio je profesor međunarodnog humanitarnog prava na Sveučilištu u Leidenu od 1975. do 1989. godine. Više u: Terry Leonard, „Fighting in Bosnia eases before meeting“, *The Morning call*, 27. X. 1992., 3.

gala, potpredsjednik Međunarodnog olimpijskog odbora i bivši sudac Cherif Bassiouni iz Egipta te William Fenrick iz Kanade.⁷⁴

Prvi sastanak članova Komisije održan je u New Yorku od 4. do 5. studenog 1992. godine. Na njemu je odlučeno kako će se pristupiti istrazi počinjenih zločina na području bivše Jugoslavije. Prije samog sastanka, Frits Kalshoven je istaknuo kako imaju obilje dokumentacije koju je potrebno analizirati iz pravnog kuta gledanja, a svi idući sastanci održavani su u Ženevi, gdje je osiguran ured Komisiji.⁷⁵

Stupanjem na dužnost, Kalshoven je ostao zatečen opsežnim informacijama o kršenjima ljudskih prava, zbog čega je istaknuto kako će Komisija moći provesti tek određeni broj istraga, među kojima se u samom početku rada, na prijedlog supredsjedateljā Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, lorda Davida Owena i Cyrusa Vancea, započelo s istraživanjem saznanja o postojanju masovnih grobnica.⁷⁶ Kako se već raspolagalo primarnim saznanjima o masovnoj grobnici na Ovčari, Cyrus Vance je pisao posebnom izvjestitelju Tadeusu Mazowiekom tražeći da se što hitnije provede ekshumacija, navodeći: „David Owen, ja i general Nambiar čvrsto držimo kako bi se istraga grobnica trebala odviti što prije“.⁷⁷ Tom je prilikom izvijestio Mazowieckog kako su forenzički stručnjaci dostupni i na raspolaganju UN-u, a potrebno je osiguranje okvira rada unutar UN-a: „Prema tome, čvrsto preporučam autorizaciju tima forenzičara koji bi proveli istraživanje lokacije u Vukovaru prije zimskog razdoblja koje bi moglo dovesti do uništenja dokaza.“⁷⁸

Za okupljanje tima forenzičkih stručnjaka delegiran je Bertrand Ramcharan, koji je kasnije u kontaktu s Kalshovenom dogovorio kako će Liječnici za

⁷⁴ Cherif Bassiouni u relevantnom razdoblju profesor je prava na sveučilištu De Paul u Chicagu, koje će kasnije imati značajnu ulogu za rad Komisije, predsjednik Međunarodnog instituta za ljudska prava, predsjednik Međunarodnog udruženja za kaznene zakone i predsjednik Međunarodnog instituta za visoke studije u kriminalistici. William J. Fenrick bio je na dužnosti direktora za pravna pitanja u Stožeru nacionalne obrane Ottawe, a od 1985. do 1991. godine direktor za međunarodno pravo u Stožeru nacionalne obrane. Keba Mbaye bio je član Međunarodnog suda pravde od 1982. do 1991. godine, a od 1987. do 1991. godine obnašao je dužnost potpredsjednika. Bivši je predsjednik Vrhovnog suda Senegala. Peti član Komisije, Norvežanin Torkel Opshal, obnašao je dužnost predsjednika norveškog Instituta za ljudska prava Sveučilišta u Oslu te je bio član Komiteta za ljudska prava UN-a od 1976. do 1986. godine. Više u: Željko Buša: „Pokrenuta potjera za ratnim zločincima“ *Hrvatski vojnik*, br. 30, 29. I. 1993., 24.

⁷⁵ „Balkan war crime panel meets“, *Courirer post*, 5. XI. 1992., 3.

⁷⁶ „Investigator overwhelmed by war crimes“, *Clarion Ledger*, 28. I. 1993., 8; Bertrand Ramcharan, *International Peace Conferences* (Leiden: Martinus Nijhoff, 2014), 129.

⁷⁷ Ramcharan, *International Peace Conferences*, 156.

⁷⁸ Isto.

ljudska prava u ovom pitanju djelovati pod pokroviteljstvom Komisije stručnjaka na temelju Rezolucije 780.⁷⁹

Preliminarno istraživanje lokacije

Preliminarno istraživanje lokacije masovne grobnice na Ovčari trajalo je od 17. do 19. prosinca 1992. godine, a provedeno je od strane Liječnika za ljudska prava, u timu od četiri međunarodna forenzičara koji su činili Eric Stover, ravnatelj Liječnika za ljudska prava, dr. Clyde Snow, forenzički antropolog, dr. Rebecca Ann Saunders, arheologinja, te dr. Morris Tidball-Binz, liječnik.⁸⁰ Prethodno je SUP Vukovar obavijestio MUP Republike Srpske Krajine (RSK) kako je 16. prosinca 1992. u prostorije SUP-a došla Francis Blandine Negga, koordinatorica za civilne poslove u Sektoru Istok kako bi obavijestila o planovima za obilazak Ovčare i drugih mjesta masovnih grobnica, a kako se ne planiraju provoditi iskapanja, već izmjere dimenzija grobnice.⁸¹ Istog je dana MUP RSK brzojavom dojavio kako Vlada RSK nije obaviještena o dolasku Komisije i stoga se njihov boravak smatra nelegalnim, s obzirom na to da su se trebali najaviti Vladi RSK i Državnom komitetu za suradnju s UNPROFOR-om.⁸²

Unatoč takvom zaključku, preliminarno istraživanje je provedeno te je početno utvrđeno kako se lokacija nalazi na močvarnom području s velikom nakupinom zemljanog pokrivača ispod kojega su pronađene životinjske kosti, smeće i veterinarska oprema, za koje se ocijenilo kako su dovezeni s poljoprivrednog dobra Ovčara, a na jugoistočnoj strani zgrnuta hrpa zemlje koja je ukazivala na to da je iskapanja i/ili zakapanja buldožerom, što je potvrdio i otisak grtalice buldožera koji je prolazio sredinom grobnice.⁸³ Na površini su pronađeni potpuno skeletizirani posmrtni ostatci dviju osoba, pri čemu je jedna pronađena jugoistočno od lokacije prema unutrašnjosti močvare, zbog čega je forenzički tim postavio mogućnost da je žrtva pokušala pobjeći s mje-

⁷⁹ Isto, 131.

⁸⁰ Stover i Peress, *The Graves: Srebrenica and Vukovar*, 109.

⁸¹ *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, ur. Mate Rupić (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009), Knjiga 6, Dokument br. 197, „Obavijest SUP-a Vukovar MUP-u RSK o dolasku Komisije UN-a za ispitivanje ratnih zločina, koja namjerava posjetiti Ovčaru te zahtjev za upute o postupanju prema njima, u potpisu sekretar Đukić Dragan“, 430.

⁸² *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, Knjiga 6, Dokument br. 198, „Brzojav MUP-a RSK SUP-u Vukovar o postupanju prema Komisiji za ispitivanje ratnih zločina, u potpisu načelnik Nebojša Pavković“, 431.

⁸³ Isto, 6.

sta događaja; međutim, ustrijeljena je i ostavljena iza grobnice u šumovitom predjelu.⁸⁴

Pregledom površine lokacije utvrđeno je kako je upravo na tom mjestu provedeno masovno pogubljenje.⁸⁵ Kako bi se pružila daljnja procjena masovne grobnice, iskopan je probni rov, a tijekom iskapanja posmrtni ostatci prve žrtve pronađeni su samo 22 centimetra ispod površine zemlje, a što je ključno, osobe su pokapane bez reda, što je jasno ukazivalo na masovnu grobnicu.⁸⁶

Prema tome, preliminarnim istraživanjem došlo se do zaključaka koji su u svakom smislu potvrdili tezu kako se na lokaciji nalaze žrtve masovnog smaknuća, čime je potvrđeno i u uvodu spomenuto svjedočenje. U skladu s izjavom svjedoka, procjenom forenzičkog tima kako se na lokaciji može nalaziti oko 200 žrtava, ali i činjenicom o događajima iz vukovarske bolnice, gotovo se u potpunosti moglo potvrditi kako se na lokaciji nalaze upravo žrtve izvedene iz bolnice.

Uz navedene, izvješće o preliminarnom istraživanju pruža druge vrijedne podatke koji dodatno potvrđuju karakter izvršenog zločina. Prema tome, zabačenost lokacije ukazuje na to da su izvršitelji htjeli žrtve smaknuti i pokopati u tajnosti, a činjenica da su posmrtni ostaci dviju žrtava imali lančiče s katoličkim križevima (na jednom se nalazio natpis „Bog i Hrvati“) ukazuje na to da se u grobnici nalaze posmrtni ostaci Hrvata.⁸⁷ Unatoč tome što je prethodno postojala određena bojazan, forenzički tim je preliminarnim istraživanjem zaključio kako lokacija od trenutka smaknuća i pokopa nije bila dodatno prekopavana.⁸⁸

Nalazi preliminarnog istraživanja objavljeni su 26. siječnja 1993. godine na tiskovnoj konferenciji u Ženevi, kada je dr. Snow obavijestio javnost o

⁸⁴ Isto, 7.

⁸⁵ Kako se ističe, u žbunju čička, sjeverozapadno od grobnice pronađena je veća količina praznih čahura kalibra 7,62 mm koje pripadaju oružju tipa „kalašnjikov“. Nasuprot tome, na južnoj i sjeveroistočnoj strani nije bilo čahura. Ustanovljeno je i kako na drveću akacije jugoistočno od lokacije te na jednom drvetu sjeverno od mjesta na kojem je pronađen drugi skelet postoje brojni tragovi metaka, kao i na korodiranoj šasiji vozila koje se tamo nalazilo. Prema prvoj procjeni, sami izvršitelji bili su postrojani duž sjeverne granice grobnice i nalazili su se na oko 4 metra udaljenosti od poljske ceste. Zarobljenici su se nalazili na južnoj ili jugoistočnoj strani te su za vrijeme strijeljanja čahure izbacivane na desnu stranu i na taj način pale na jugozapadnu stranu u grmlje čička. Više u: ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), „Izvješće Liječnika za ljudska prava o preliminarnom istraživanju lokacije masovne grobnice u blizini Vukovara, u bivšoj Jugoslaviji, od 19. siječnja 1993.“, 7-9.

⁸⁶ Isto, 8.

⁸⁷ Isto, 3; Stover i Peress: *The Graves: Srebrenica and Vukovar*, 110.

⁸⁸ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), „Izvješće Liječnika za ljudska prava o preliminarnom istraživanju lokacije masovne grobnice u blizini Vukovara, u bivšoj Jugoslaviji, od 19. siječnja 1993.“, 3.

planovima za ekshumaciju masovne grobnice Ovčara. Već tijekom konferencije ocijenio je kako planirano iskapanje može pružiti neoborive dokaze o ratnom zločinu počinjenom nad pacijentima vukovarske bolnice te upravo iz tog razloga biti otkazano ili odloženo jer „Srbi faktički drže kontrolu“, iako je područje nominalno pod zaštitom UN-a.⁸⁹ Ipak, Frits Kalshoven u svojim je istupima bio oprezniji te je nedugo nakon preliminarnog istraživanja još uvijek tvrdio kako se pretpostavljeno radi o najvećoj masovnoj grobnici, ali kako još uvijek nije utvrđeno o kojim se točno žrtvama u grobnici radi.⁹⁰

Završetkom preliminarnog istraživanja lokacije otvorila su se dva ključna pitanja. Naime, kako je istraživanjem procijenjena veličina grobnice i broj mogućih posmrtnih ostataka, utvrdila se potreba osiguranja logističkih, ljudskih i tehničkih resursa za provođenje aktivnosti ekshumacije te naposljetku prijevoza posmrtnih ostataka i *post-mortem* analize do njihove konačne identifikacije.⁹¹ Uz navedeno, drugi je zaključak bio kako je nužno ishoditi dopuštenje za provođenje ekshumacije, ali pri tome utvrditi koji su točno politički autoriteti u Vukovaru, Kninu i Beogradu čija će dozvola biti odlučujuća za njezino provođenje.⁹²

Kako je utvrđeno da UNPROFOR raspolaže tek potrebnim stručnjacima pri organizaciji Liječnika za ljudska prava i kanadskog tima za istraživanje ratnih zločina, uskoro se pokazalo da ne posjeduje potrebne inženjerijske i vojne resurse od presudnog značaja za logistički dio provođenja ekshumacije.⁹³ Frits Kalshoven je, stoga, uz napore uspio osigurati uslugu jedinice Kraljevske nizozemske vojske koja je raspolagala potrebnim sredstvima za provođenje iskapanja, koja je ispunjavala i uvjete za vojnu podršku.⁹⁴

Ishođenjem logističke i vojne podrške, dva su se međusobno isprepletena činitelja pokazala ključnim preprekama u provođenju ekshumacije. Prvo, pismom Milana B. Ilića od listopada 1992. pokazalo se jasnim kako srpske vlasti neće bezuvjetno dati dozvolu za ekshumaciju. Drugi činitelj bila je i slaba, gotovo nikakva podrška radu Komisije od strane međunarodne zajednice.

⁸⁹ ICTY Court Records: Stanišić i Simatović (IT-03-69), Exhibit P01217, „Članak ‘The Washington Posta’ naslovljen ‘Srbi okrivljeni za masovnu grobnicu u Hrvatskoj’ od 26. siječnja 1993.“ (Haag: ICTY, 20. IX. 2010.), 3.

⁹⁰ „Investigator overwhelmed by war crimes“, *Clarion Ledger*, 28. I. 1993., 8.

⁹¹ ICTY Court Records: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 63.

⁹² Isto.

⁹³ Isto, 62.

⁹⁴ ICTY Court Records: Šešelj (IT-03-67), Submission, „Dodatak A: Završno izvješće Komisije stručnjaka UN-a osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a (1992) Dodatak X..A Masovne grobnice - Ovčara u blizini Vukovara, UNPA sektor Istok od 27. svibnja 1994.“ (Haag: ICTY, 12. 7. 2006.), 3.

Dilema: politika ili pravda

S obzirom na to da su postupak istrage lokacije masovne grobnice i priprema ekshumacije bili pod izravnim pokroviteljstvom i u nadležnosti Komisije, jasan je utjecaj političke podrške radu Komisije pri provođenju istraga. Ispostavilo se kako se, unatoč tome što je prilikom donošenja Rezolucije 780 Komisija osnovana izraženom voljom Vijeća sigurnosti kao svojevrsna potvrda predanosti međunarodne zajednice istragama teških kršenja ljudskih prava na području Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, pojavio evidentan oblik otpora, koji će u konačnici utjecati na kraj rada Komisije u travnju 1994. godine.

Želja Europske zajednice da 20. stoljeće koje je započelo ratom ne završi na jednak način u velikoj je mjeri utjecala na rad Komisije. Razvidno je bilo kako međunarodna zajednica nije imala namjeru vojnog uplitanja u sukob te je stoga jedini preostali način završetka rata bilo postizanje političkog rješenja.⁹⁵ Prema tome, pristupilo se ustrajnoj potrazi za oblikom političke nagodbe koja bi dovela do kraja sukoba. S obzirom na to da su upravo glavni sudionici pregovora temeljem rada Komisije mogli biti optuženi za ratne zločine, lako je zaključiti kako se pregovori ne bi proveli da je postojala mogućnost istrage i eventualnog progona onih koji su u prvom redu mogli utjecati na kraj sukoba. U prilog tome jasno govori i izjava Erica Stovera kako forenzičke istrage mjesta masovnih grobnica mogu biti najbolji način osiguranja neoborivih dokaza o mogućim ratnim zločinima.⁹⁶

U svijetlu dileme politika ili pravda, odabran je politički put. Na tom tragu Komisija nikada nije dobila potrebna financijska sredstva kako bi provodila terenska istraživanja, osim onih koja su se odnosila na ograničene resurse minimalnog pokrivanja administrativnih troškova. Ne samo što joj je uskraćena financijska pomoć, nego su pred Komisiju često stavljane različite administrativne odnosno birokratske prepreke koje su onemogućavale njezin efikasan rad. Već u prosincu 1992. godine, dakle svega četiri mjeseca od početka rada Komisije, Bassiouni spominje nedostatna financijska sredstva koja je UN pružao u svrhu djelotvornog rada Komisije, navodeći kako će biti nemoguće ispuniti

⁹⁵ Već od srpnja 1991. godine počeo je prevladavati dominantan stav prema kojem je sukob u Jugoslaviji klasični građanski rat, koji bi uplitanje vanjskih faktora samo dodatno rasplamsalo. U tom je smislu, a upravo za djelovanje Komisije, ključno da najvažnije članice Vijeća sigurnosti nisu iskazivale pretjeranu želju za intervencijom UN-a, a zbog nesuglasica unutar vlastite državne administracije niti Sjedinjene Američke Države nisu imale namjeru intervenirati, kao ni Rusija, koja je u navedenom razdoblju imala dovoljno briga oko vlastite unutarnje stabilnosti uz uopće strah od širenja sukoba izvan granica područja bivše Jugoslavije. Više u: Iвица Miškulin, „Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?“, *Historijski zbornik* 64 (2011), br. 1: 121-159.

⁹⁶ ICTY: Stanišić i Simatović (IT-03-69), „Članak ‘The Washington Posta’ naslovljen ‘Srbi otkriveni za masovnu grobnicu u Hrvatskoj’ od 26. siječnja 1993“, 3.

svrhu Rezolucije 780 ako UN ne osigura dodatna sredstva.⁹⁷ U ožujku 1993. godine na vidjelo su počeli izlaziti prvi zastoji u radu. Morris Abram, u tadašnjem vremenu američki ambasador pri UN-u u Ženevi, nepunih pet mjeseci od početka rada Komisije, izjavio je kako nisu uloženi dovoljni naponi kako bi se pripremilo za suđenja ratnim zločincima. Abram je smatrao kako se članovi Komisije tek rijetko sastaju, nemaju dovoljno osoblja, resursa, obrađenih svjedoka i prema tome prikupljenih informacija.⁹⁸ Na nedostatak djelatnika požalio se i William Fenrick, navodeći kako tek pet članova Komisije ne može učinkovito provoditi istrage, a posebno one koje se provode *in situ*, što dovodi do toga da se terenskim radom može provjeriti tek određeni dio navoda o ratnim zločinima.⁹⁹

Javne kritike usmjeravane isključivo na rad Komisije nisu ukazivale na unutrašnje prepreke koje su sustavno postavljane pred njene članove. Ipak, Kalshoven je nakon niza kritika upućenih radu Komisije istupio s izjavom kako je od visokih dužnosnika pri UN-u dobio uputu o zabrani istraga koje se odnose na srpske političare – Slobodana Miloševića, predsjednika Republike Srbije i Radovana Karadžića, vođu pobunjenih bosanskih Srba, koji su prethodno navedeni u listi koju je javno objavio¹⁰⁰ Lawrence Eagleburger.¹⁰¹

Prepreke koje su postavljene pred rad Komisije postale su očigledne i pri prvim pokušajima osiguranja logističke podrške nužne za provođenje ekshumacija. Stalne članice UN-a,¹⁰² SAD, Velika Britanija, Francuska i Rusija, pri samom zahtjevu Fritsa Kalshovena za osiguranjem trupe od 40 do 50 vojnika

⁹⁷ Patrick O'Toole, „Professor heads efforts to investigate allegations of Yugoslav war crimes“, *St. Louis Post Dispatch*, 9. XII. 1992., 132.

⁹⁸ Roy Gutman, „War-crimes panel lagging“, *The Philadelphia Inquirer*, 7. III. 1993., 7.

⁹⁹ John F. Burns, „U.N. Lawyers say trials for Balkans war crimes may not be possible“, *Austin American Statesman*, 26. IV. 1993., 4.

¹⁰⁰ Govor Lawrence Eagleburgera održan 16. prosinca 1992. godine na Međunarodnoj konferenciji o bivšoj Jugoslaviji u Ženevi, kasnije poznat i pod nazivom „naming names“, jasno je ustvrdio kako će Sjedinjene Američke Države pristupiti pitanju ratnih zločina iz sukoba na području RH i BiH. Više u: Kingsley Chiedu Moghalu, *Global Justice: The Politics of War Crimes Trials* (Westport: Praeger Security International, 2006), 54. Ugledni *New York Times* prenosi izjave Eagleburgera, u tom vremenu državnog tajnika SAD-a, a prethodno ambasadora SAD-a u Beogradu, poznatog po svojim bliskim vezama sa srpskim vodstvom, koji ističe: „znamo kako su se zločini protiv čovječnosti dogodili. I više od toga, znamo koje su snage počinile zločine i pod čijim su zapovjedništvom djelovale. Konačno, znamo tko su politički vođe i kome su ti vojni zapovjednici bili odgovorni i još uvijek jesu.“ Samo prokazivanje obuhvatilo je u najvećoj mjeri srpske političke vođe kao i bosanske Srbe, Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića, Ratka Mladića i druge, ali je posebno naglašeno kako ono predstavlja stav isključivo američke administracije te će sva saznanja do tada prikupljena u četiri izvještaja o ratnim zločinima biti prepuštena Komisiji. Više u: Elaine Sciolino, „U.S. Names figures it wants charged with war crimes“, *The New York Times*, 17. XII. 1992., 1.

¹⁰¹ Gutman, „War-crimes panel lagging“, 7.

¹⁰² Spominje i Norvešku, a iznosi ukupan broj od 10 zemalja koje su odbile pomoć bez njihova jasnog imenovanja.

koja će osiguravati logističku podršku pri ekshumacijama, odbile su dati je, te su na taj način izravno opstruirale provođenje ekshumacije predviđenih lokacija.¹⁰³

Nezadovoljan takvim odnosom prema Komisiji, Frits Kalshoven je krajem kolovoza 1993. godine podnio ostavku.¹⁰⁴ Unatoč tome što se njegov odlazak karakterizirao kao odsutnost zbog bolesti, izjave koje je naposljetku davao jasno su ukazale na to kako nema namjeru nastaviti s obnašanjem funkcije predsjedavajućeg u Komisiji. Njegovim napuštanjem funkcije u javnosti su počele navirati sumnje da UN nije financijski dovoljno poticao rad Komisije te kako Kalshovenova ostavka pokazuje disonantne tonove ne samo u radu Komisije stručnjaka, već i u UN-ovom pristupu istraživanju ratnih zločina. Tome u prilog išla je i znakovita izjava Kalshovena kako „te zemlje¹⁰⁵ pozivaju Komisiju zatim se povuku i ne rade ništa“, stoga je „ojađen, frustriran i s čirom na želucu napustio svoj položaj predsjedatelja Komisije UN-a za ratne zločine. Zbog sabotiranja od strane Tajništva UN-a, nekih zemalja članica Vijeća sigurnosti i međusobnih sukoba u Komisiji“.¹⁰⁶

Zamjena Fritsu Kalshovenu našla se u članu Komisije Torkelu Opshalu, međutim, nedugo po imenovanju Opshal je preminuo od srčanog udara.¹⁰⁷ Zbog takvog razvoja događaja odlučeno je kako će predsjedavajući Komisije biti njen dotadašnji član Cherif Bassiouni.¹⁰⁸ Njegovim napredovanjem na mjesto predsjedavajućeg dolazi do određenog zaokreta u radu Komisije. Iskoristivši svoj utjecaj profesora međunarodnog prava, Bassiouni je uveo nove modalitete rada Komisije omogućene privatnim donacijama, s obzirom na to da je Komisija nastavila raditi uz pomoć oskudnih sredstava UN-a.¹⁰⁹ Uz financijsku podršku, uspješno je privolio DePaul sveučilište u Chicagu na ustupanje prostorija i studenata volontera koji će iz pravnog kuta gledanja analizirati zaprimljenu dokumentaciju. Tim je korakom uspješno oformljena baza podataka ratnih zločina koja omogućava stvaranje obrazaca iz kojih je vidljivo na koji je način provođeno etničko čišćenje.¹¹⁰

¹⁰³ „War crime panel slowed by lack of grave diggers“, *Honolulu Star Bulletin*, 15. VII. 1993., 12.

¹⁰⁴ „(Ne)zaboravljena Ovčara“, *Vukovarske novine*, 13. X. 1993., 12.

¹⁰⁵ U istom intervjuu pod ‘tim zemljama’ spominje kako su opetovani zahtjevi upućivani Njemačkoj, Francuskoj, Britaniji i Italiji. Više u: Cristoph Driessen, „Strange war crimes trial set to open“, *San Francisco Examiner*, 16. X. 1993., 16.

¹⁰⁶ Driessen, „Strange war crimes trial set to open“, 16; „(Ne)zaboravljena Ovčara“, 12.

¹⁰⁷ „Torkel Opsahl, headed U.N. war-crimes panel“, *Arizona Republic Monday*, 20. IX. 1993., 37.

¹⁰⁸ ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 8.

¹⁰⁹ Sadat i Scharf, *The Theory and Practice of International Criminal Law*, ix.

¹¹⁰ Michael Rezendes, „Cataloging a war’s savagery“, *Boston Sunday Globe*, 31. X. 1993., 2.

Opstrukcije ekshumacije

Unatoč tome što je nakon preliminarnog istraživanja utvrđeno postojanje masovne grobnice na lokalitetu Ovčara, s čijim je razmjerima upoznata ne samo hrvatska, već i svjetska javnost, provođenje ekshumacije bilo je onemogućeno jer nije bilo potrebne i održive političke dozvole srpskih vlasti. Već iz prvog odgovora u pismu Milana B. Ilića iz listopada 1992. godine bilo je očigledno kako će ponovnim traženjem dozvole biti potrebno privoljeti i krajinsku i srbijansku stranu na suradnju te ih uvjeriti u nepristranost uloge Komisije. U pokušaju dobivanja dozvole, Komisija je posjetila Vukovar u ožujku, srpnju, listopadu i studenom, Beograd u ožujku i travnju, a Knin u svibnju, rujnu i listopadu 1993. godine.¹¹¹

Prema tome, u ožujku 1993. godine, Liječnici za ljudska prava ponavljaju posjet lokaciji kako bi se konačno utvrdili potrebni resursi za provođenje ekshumacije.¹¹² Tijekom posjeta, pobunjene lokalne vlasti Vukovara kratko su privede tim Liječnika za ljudska prava zbog pokušaja fotografiranja lokacije,¹¹³ no ipak su uspjeli održati sastanak s pukovnikom Milanom Milanovićem, zamjenikom ministra obrane RSK, koji im je priopćio kako će za provođenje ekshumacije biti potrebno zatražiti dozvolu iz Knina.¹¹⁴ Unatoč tome što u danom trenutku dozvola nije bila zaprimljena, pretpostavljajući pozitivan odgovor Knina, Cherif Bassiouni na novinarskoj konferenciji u Sarajevu najavio je početak ekshumacije Ovčare u lipnju 1993. godine.¹¹⁵

Slijedeći uputu iz Vukovara, William Fenrick se 17. svibnja 1993. godine u Kninu sastao s Đorđem Bjegovićem, premijerom RSK, njegovim savjetnikom Borom Martinovićem i Miletom Dakićem, predsjednikom Komisije RSK za ratne i zločine genocida.¹¹⁶ U Kninu je 19. svibnja iste godine ponovljen sastanak s Borom Martinovićem, koji je tada dao usmeno obećanje kako će do 15. lipnja 1993. godine Komisiji dostaviti pisano dopuštenje za ekshumaciju masovne grobnice na Ovčari.¹¹⁷ Prilikom sastanka Fenrick je naglasio

¹¹¹ ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 63.

¹¹² ICTY: Dokmanović (IT-95-13a), „Transkript svjedočenja, dr. Clyde Snow“, 1563.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03152, „Memorandum Knutu Vollebaeku Vladimira Kotliara pod nazivom ‘Suradnja vlasti RSK u provedbi istraga o masovnim grobnicama od 5. kolovoza 1993.’“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.), 1.

¹¹⁵ „Atrocities documented from Bosnia, Croatia“, *Calgary Herald*, 28. IV. 1993., 2.

¹¹⁶ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), „Memorandum Knutu Vollebaeku Vladimira Kotliara pod nazivom Suradnja vlasti RSK u provedbi istraga o masovnim grobnicama od 5. kolovoza 1993“, 1.

¹¹⁷ Isto.

važnost ravnoteže u radu Komisije te istaknuo kako će vodeći se tim načelom pristupiti i istraži grobnica na području UN-ova Sektora Zapad (zapadna Slavonija), međutim, takva dozvola nije nikada zaprimljena.¹¹⁸

Kada je Anton Kempnaars, asistent Komisije stručnjaka, 27. srpnja 1993. godine posjetio sjedište UNPROFOR-a u Erdutu, brigadir BELBAT-a Peeters pozvao je Milana Milanovića na sastanak, na kojem su se našli i Časlav Nikšić, tada predsjednik Skupštine SO SBiZS, te njegov zamjenik Ilija Petrović.¹¹⁹ Tom je prilikom Milanović izjavio kako nije imao saznanja o Martinovićevom obećanju te kako se takvo dopuštenje ne može pružiti bez pisane dozvole vlasti u Kninu i političkog autoriteta u Beogradu.¹²⁰ Unatoč tome što je stav Milana Milanovića Komisiji naznačivao kako se isključivi problem nalazi u lokalnim vlastima u Vukovaru, ne treba zaboraviti činjenicu kako je u trenutku masakra na Ovčari, točnije od rujna 1991. godine, zapovjednik vojnih operacija na vukovarskom bojištu bio general-pukovnik Života Panić, tada zapovjednik 1. vojne oblasti JNA.¹²¹ Činjenica da je Života Panić 1992. godine obnašao dužnost načelnika Generalštaba Oružanih snaga krnje SFRJ, a nakon toga Vojske Jugoslavije (VJ), jasno implicira kako su beogradski politički autoriteti provodili strategiju kontinuirane opstrukcije ekshumacije Ovčare s ciljem prikrivanja dokaza o počinjenim zločinima te u tom smislu i zaštite vlastitog vojnog vrha, koji bi pokazao direktnu korelaciju zločina na Ovčari s tadašnjom beogradskom politikom.

Neusuglašenost stavova dodatno je potkrijepio Đorđe Bjegović, koji je 22. rujna 1993. pisao Bassiouniju kako bi ga obavijestio da će službene vlasti RSK u potpunosti surađivati s Komisijom, ali uvjetovano istragom masovnih grobnica u Pakračkoj Poljani te Marinom Selu u zapadnoj Slavoniji i navoda o odlaganju radioaktivnog otpada na tom području, što bi predstavljalo jedinstveni projekt Komisije.¹²²

Slijedom odgovora u pismu i dotadašnjih neuspjeha u pridobivanju dozvole za ekshumaciju, Komisija odlučuje kako će uz provođenje iskapanja na

¹¹⁸ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03095, „Prvih 8 stranica Završnog izvješća Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a - Dodatak X.B. Istraživanje u zaštićenim područjima UN-a, Istok i Zapad, Medak i Dubrovnik, autor William Fenrick, listopad / studeni 1993.“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.), 3-5.

¹¹⁹ ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03089, „Izješće o misiji vezanoj uz dozvolu za ekshumacijama u sektorima Istok i Zapad, Anton Kempnaars, od 26. kolovoza 1993.“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.), 1.

¹²⁰ Isto, 2.

¹²¹ ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Stručno izvješće Reynauda Theunensa“, 27.

¹²² Kelvin Smith Library: „Kotliar, V.: Telefaks pisma Đorđa Bjegovića od 22. rujna 1993. godine“, Case Western Reserve, 5. I. 2015., 2. Pristup ostvaren 29. IV. 2019. <https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17-toMBCfromKotliar900?search=kotliar>

Ovčari započeti s preliminarnim istraživanjem saznanja o masovnim grobnicama na području Pakračke Poljane i Marinog Sela.¹²³ Naime, za samu lokaciju koja se nalazila u UNPA Sektoru Zapad Komisija je zaprimila saznanja kako bi se na njoj trebao nalaziti veći broj žrtava. Iskazivanje tako velikog broja, koji je varirao sve do 2.500 žrtava,¹²⁴ svakako je bio pokušaj umanjivanja značaja zločina na Ovčari ili pak pokušaj izjednačavanja krivnje.

U razdoblju od 20. listopada pa do 9. studenog 1993. godine tim Liječnika za ljudska prava proveo je ekshumaciju na lokaciji Pakračka Poljana te je pronađeno 19 osoba sahranjenih u devet plitkih grobova. Terensko istraživanje koje su proveli Liječnici za ljudska prava obuhvatilo je 71 mikrolokaciju te je čvrsto potvrđeno kako navodi o većem broju žrtava nisu točni.¹²⁵

Vjerujući kako će ekshumacija lokacija u Sektoru Zapad utjecati na stav vlasti RSK glede konačne dozvole za ekshumaciju Ovčare, u Kninu je 14. i 15. listopada 1993. godine ponovljen sastanak s vlastima RSK kako bi se zaprimila dodatna jamstva, ali i pokrenulo pitanje zbrinjavanja te pregleda posmrtnih ostataka nakon ekshumacije.¹²⁶ Usuglašeno je kako će se za pregled posmrtnih ostataka pronaći adekvatna lokacija koja će odgovarati zahtjevu vlasti RSK da se ona ne može provesti u Zagrebu. Prihvaćena je i prisutnost promatrača RSK te su vlasti RSK u Kninu po prijemu jamstava izdale dokumente, potvrđujući zaključke sastanka.¹²⁷ Vjerujući u skorašnje provođenje ekshumacije, tim Liječnika za ljudska prava 19. listopada 1993. godine proveo je još jedan obilazak lokacije masovne grobnice Ovčara te je obavljen pirotehnički pregled, očišćeno žbunje i pronađena izvjesna količina fizičkih dokaza – čahura, tkanine i sl.¹²⁸

Usprkos svemu učinjenom, pokazalo se kako niti jedan pokušaj udovoljavanja zahtjevima vlasti RSK, uključujući provedenu ekshumaciju grobnice u Pakračkoj Poljani, nije urodio plodom te su predstavnici Komisije od Milanovića 22. listopada u Erdutu obaviješteni kako je „Velika narodna skupšti-

¹²³ ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 63.

¹²⁴ Više u: Damjanović i sur., *Činjenice o zapadnoj Slavoniji* (Pakrac: Regionalno udruženje Srba Zapadne Slavonije, 1992), 71. Navodi se: „u periodu od sredine oktobra 1991. godine do kraja marta 1992. godine u Pakračkoj opštini, područje Marinog Sela i Pakračke poljane likvidirano je oko dve i po hiljade Srba. Samo u Pakračkoj poljani otkriveno je do sada dvadeset velikih (20x5) sa po više stotina ubijenih lica i nekoliko desetina manjih grobnica (2x3 metara).“

¹²⁵ ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 65-66.

¹²⁶ Isto, 63.

¹²⁷ Isto, 63.

¹²⁸ Isto, 63-64.

na SO SBiZS, održana 21. listopada 1993. godine, donijela odluku kojom se zabranjuje svako istraživanje na prostoru ove oblasti, sve dok se konačno ne razreše odnosi RSK sa RH¹²⁹.

Slijedom toga, Milanović je 23. listopada održao sastanak s pukovnikom Dušanom Grahovcem te ga obavijestio o spomenutoj odluci, ali kako se generalu Peetersu i Komisiji stručnjaka dopušta praćenje i kontrola lokacije Ovčara.¹³⁰ Tijekom razgovora napomenuo je kako je predsjednik Vlade RSK iznio upozorenje kako nije pogodan trenutak „aktivirati“ ekshumaciju Ovčare s obzirom na to da će, ako masovna grobnica bude otkrivena, za isto biti okrivljena VJ odnosno bivša JNA.¹³¹ Ovdje su kratko istaknuta i operativna saznanja kako je provedeno premještanje posmrtnih ostataka s područja Ovčare u toku noći, stoga nemaju informaciju o broju posmrtnih ostataka na lokaciji.¹³²

Nakon toga, sve je osoblje povučeno s lokacije na Ovčari u Klis i Erdut, s obzirom na to da je u konzultacijama s UNPROFOR-om zaključeno kako bi svaki pokušaj nastavka projekta izložio djelatnike velikom riziku. Do 24. listopada 1993. godine postalo je očigledno kako neće biti nikakve brze promjene stava lokalnih vlasti te je osoblje prebačeno iz Sektora Istok u Sektor Zapad, a šest dana kasnije i oprema.¹³³ Unatoč tome, dovoljno opreme i ljudstva je zadržano sve do oko 10. studenog iste godine, kako bi se iskapanje na Ovčari moglo provesti ako se u kratkom roku dobiju adekvatna odobrenja, što je kasnije u potpunosti onemogućeno zbog pogoršanih vremenskih uvjeta.¹³⁴

Konačno, u Erdutu je 16. studenog 1993. održan sastanak predsjednika RSK Gorana Hadžića, Časlava Nikšića i Milana Milanovića s Vladimirom Kotliarom, tajnikom Komisije stručnjaka, i Williamom Fenrickom, kada Hadžić daje potpisanu izjavu s odobrenjem za provođenje ekshumacije u ožujku odnosno travnju 1994. godine.¹³⁵ Unatoč potpisanoj izjavi kojom se dalo odo-

¹²⁹ *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, ur. Mate Rupiće (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010), Knjiga 9, Dokument br. 256, Str. pov. br. 2-643, „Izvešće Organa bezbednosti Komande 11. korpusa, Dnevni izvještaj o stanju u jedinicama 11. K, u potpisu načelnik – pukovnik Duško Graovac“, 369-370.

¹³⁰ ICTY Court Records: Milošević (IT-02-54), Exhibit P549.32, „Izvešće, povjerljivo 2-641 od 23. listopada 1993. o informacijama u vezi s istragom mjesta Ovčara kao i navodnim premještanjima tijela. U potpisu načelnik bezbednosti komande Slavonsko-baranjskog korpusa, Dušan Grahovac“ (Haag: ICTY, 8. X. 2003.), 1.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto.

¹³³ ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 64.

¹³⁴ Isto.

¹³⁵ ICTY Court Records: Milošević (IT-02-54), Exhibit P960, „Telegram s priložima koji se odnose na grobnicu na Ovčari: i) Izvanmrežni telegram Akashija Kofiju Annanu od 25.

brenje za ekshumaciju, sljedeći razvoj događaja je potvrdio kako ni srpske vlasti u RSK kao ni službeni Beograd nemaju namjeru dopustiti provođenje ekshumacije, kojom bi se, u konačnici, moglo u potpunosti potvrditi kako se u slučaju Ovčare nije radilo o neracionalnom nasilju, već pomno planiranom djelovanju sa svrhom etničkog čišćenja.

Epilog

Kraj 1993. godine kristalizira ključne čimbenike opstruiranja procesa ekshumacije masovne grobnice na Ovčari. U prvom redu je to potpisana izjava Gorana Hadžića sa sadržanom dozvolom za ekshumaciju u studenom 1993. godine, koju je potpisao svjestan kako neće biti izabran u drugom mandatu na predsjedničkim izborima koji su krajem 1993. godine imali biti provedeni u RSK, a koja na taj način neće imati nikakvo pravno ni obvezujuće značenje. Jasno je, naime, bilo kako su šanse na izborima išle u prilog Milanu Martiću, sklonom srbijanskom predsjedniku Slobodanu Miloševiću, što se i potvrdilo njegovim izborom za predsjednika RSK „u drugom krugu predsjedničkih izbora na krajnje sumnjiv način i uz neospornu pomoć srbijanske propagande“.¹³⁶ U takvim uvjetima, politički pregovori oko ekshumacije Ovčare ponovno su vraćeni na početak.

Komisija je, štoviše, 14. prosinca 1993. godine zaprimila memorandum Ureda za pravne poslove UN-a kojim je određen završetak njezina rada za datum 30. travnja 1994. godine zbog nedostatka financijskih sredstava u proračunu za 1994. godinu.¹³⁷ Ova jednostrana odluka iznenadila je članove Komisije jer se nisu uzeti u obzir prethodni apeli da se njezin rad okonča 31. srpnja 1994. godine, kako bi se uspješno završile ekshumacije te drugi započeti projekti.

Po zaprimljenom memorandumu, članovi Komisije stručnjaka održali su sastanak te odlučili kako će iz plana djelovanja do 30. travnja spomenute go-

veljače 1995; ii) Međuinstitucionalni memorandum, 24. veljače 1995; iii) Pismo Hansa Corrella glavnom tajniku, 27. siječnja 1995; iv) Telegram Akashija Kofju Annanu, 31. siječnja 1995; v) Priopćenje za tisak; vi) Dopis Slobodana Jarčevića Williamu Fenricku, 6. studenoga 1993; vii) Dopis Gorana Hadžića od 16.11.1993“ (Haag: ICTY, 28. II. 2006.), 13.

¹³⁶ Slaven Ružić, *Djelovanje Vlade Republike Srpske Krajine 1991.-1995.* (Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017), 185.

¹³⁷ Kelvin Smith Library: „Kronologija korespondencije između Komisije, Glavnog tajnika i Ureda za pravne poslove o prestanku rada Komisije i utjecaju ukidanja na rad Komisije“, Case Western Reserve, 5. I. 2015., 1. Pristup ostvaren 29. IV. 2019.

<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17ChronoCorr199401180?search=office%2520of%2520legal%2520affairs>

dine ukloniti bilo kakvo djelovanje po pitanju istraga, odnosno ekshumacija masovnih grobnica.¹³⁸

Još 22. veljače 1993. godine Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je Rezoluciju 808, kojom je podsjetilo na Rezoluciju 780 od 6. listopada 1992. godine kojom je osnovana Komisija stručnjaka, pozivajući se na privremeno izvješće Komisije stručnjaka kojim je istaknuta potreba „osnivanja *ad hoc* međunarodnog suda u vezi s događajima na području bivše Jugoslavije“.¹³⁹ Prema tome, nakon što je razmotreno i odobreno izvješće Glavnog tajnika UN-a te Statuta priloženog uz spomenuto izvješće, Rezolucijom 827 Vijeća sigurnosti od 25. svibnja 1993. godine osnovan je Međunarodni sud za kazneni progon osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije (ICTY).¹⁴⁰

Pismom od 4. ožujka 1994. godine tadašnji Ured za pravne poslove UN-a zatražio je od Komisije stručnjaka da sve informacije koje je imala na raspolaganju prenese ICTY-ju.¹⁴¹ S obzirom na to da je kroz prikupljene donacije Komisija stručnjaka raspolagala određenom svotom financijskih sredstava, odlučeno je kako će se izraditi završno izvješće kroz koje će biti prikazani zaključci temeljem više od 55.000 prikupljenih dokumenata, svjedočanstava i drugih oblika materijala o teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava.¹⁴² Izradom završnog izvješća u svibnju 1994. godine, koje u cjelokupnom obliku broji približno 3.000 stranica, završena je predaja prikupljene dokumentacije. Jedan dio završnog izvješća posvećen je i istrazi masovne grobnice na Ovčari te sadrži prikaz provedenog i pokušaja ishoda dozvola za ekshumaciju, uz zaključak kako do kraja izvješća masovna grobnica i dalje stoji pod zaštitom RUSBAT-a, a sama ekshumacija nije provedena.¹⁴³

¹³⁸ Isto, 1-2.

¹³⁹ UNSCR: „Rezolucija 780 od 6. kolovoza 1992. godine“. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/808,1-2> (pristup ostvaren 29. IV. 2019).

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Kelvin Smith Library: „Kronologija korespondencije između Komisije, glavnog tajnika i Ureda za pravne poslove o prestanku rada Komisije i utjecaju ukidanja na rad Komisije“, Case Western Reserve, 5. I. 2015., 1-2. Pristup ostvaren 29. IV. 2019.

<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17faxdc1994030400000?search=office%2520of%2520legal%2520affairs>

¹⁴² Kelvin Smith Library: „Zapisnik sa 11. sjednice Komisije stručnjaka“, Case Western Reserve, 5. I. 2015., 3-4. Pristup ostvaren 29. IV. 2019.

<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps1711min16feb199400000?search=minutes%2520session%252011>

¹⁴³ ICTY: Tadić (IT-94-1), „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“, 62-65.

Početak svibnja 1995. godine provođenjem vojno-redarstvene operacije Bljesak oslobođen je dio teritorija zapadne Slavonije pod srpskim nadzorom. Takav je razvoj događaja podijelio vlasti u RSK. Srpsko vodstvo u Kninu priklanjalo se Radovanu Karadžiću, zalažući se za ideju ujedinjenja RSK s Republikom Srpskom u Ujedinjenu Republiku Srpsku.¹⁴⁴ S druge strane, SO SBiZS osniva Koordinacioni odbor na čelu s Goranom Hadžićem, što je Knin označio kao „secesiju“ istočnog dijela RSK te njihovo približavanje beogradskim vlastima.¹⁴⁵ S ciljem konačnoga slamanja srpske pobune, postrojbe HV-a i MUP-a RH u ranim jutarnjim satima 4. kolovoza 1995. godine otpočele su vojno-redarstvenu operaciju Oluja što je prouzrokovalo konačni slom zapadnog dijela RSK.¹⁴⁶ Uz zabrinutost da bi u preostalom, istočnom dijelu RSK moglo doći do prelijevanja sukoba te napada hrvatskih snaga, međunarodna je zajednica preuzela ulogu medijatora između hrvatske strane i tamošnjih srpskih vlasti.¹⁴⁷ Sa srpske je strane glavnu ulogu imao već spomenuti Milan Milanović, dok je hrvatsku stranu predvodio Hrvoje Šarinić.¹⁴⁸ Tijekom pregovora, zatraženo je uspostavljanje prijelazne uprave UN-a koja će rješavati tada postojeće probleme, za koje je od srpske strane istaknuto kako stanovništvo tog područja nema povjerenja u hrvatske vlasti, pozivajući se na dvije spomenute operacije.¹⁴⁹

Tijekom rujna i listopada 1995. godine američki veleposlanik u Republici Hrvatskoj Peter Galbraight održao je više sastanaka s Milanom Milanovićem i Goranom Hadžićem u tzv. Žutoj vili u Erdutu pa su tamo Milan Milanović te Peter Galbraith i Thorvald Stoltenberg kao međunarodni predstavnici 12. studenog 1995. godine potpisali Temeljni sporazum o području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, a istog dana u Zagrebu je to učinio i Hrvoje Šarinić kao predstavnik hrvatske strane.¹⁵⁰ Sporazumom je otvoren put za donošenje Rezolucije 1037 Vijeća sigurnosti UN-a i uspostavljanje mirovne operacije UN-a – Prijelazne Uprave UN-a za istočnu Slavoniju, Baranju i

¹⁴⁴ Nikica Barić, „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem – od “Oluje” do dovršetka mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja (prvi dio)“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 11 (2011), 395.

¹⁴⁵ Isto.

¹⁴⁶ Ozren Žunec, *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj II* (Zagreb: Demetra, 2007), 731.

¹⁴⁷ Barić, „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem“, 398.

¹⁴⁸ Isto; Albert Bing, „Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 7 (2007), 398.

¹⁴⁹ Bing, „Put do Erduta“, 397-398.

¹⁵⁰ Bing, „Put do Erduta“, 402-403; Barić, „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem“, 400.

zapadni Srijem (UNTAES), koja je služila iniciranju procesa čija će posljedica dvije godine kasnije biti mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske.¹⁵¹

Uspostavljanjem Prijelazne misije UNTAES u istočnoj Slavoniji, zapadnom Srijemu i Baranji te podizanjem optužnica protiv tzv. Vukovarske trojke i Slavka Dokmanovića¹⁵² ukazala se potreba za ekshumacijom masovne grobnice na Ovčari kako bi se, uostalom, pribavili jasni, materijalni dokazi protiv optuženih. Za teške povrede odredaba ženevskih konvencija, kršenje zakona i običaja ratovanja i zločina protiv čovječnosti vezano za mučenje i ubojstvo najmanje 260 muškaraca odvedenih na Ovčaru, ICTY je optužnicom, čiji je koncept osmislio istražitelj ICTY-ja Clint John Williamson te 26. listopada 1995. godine potpisao tada glavni tužitelj Richard Goldstone, kazneno tereatio pukovnika Milu Mrkšića, zapovjednika gmtbr., Veselina Šljivančanina, u relevantnom razdoblju majora i načelnika bezbjednosti gmtbr., te kapetana Miroslava Radića, zapovjednika specijalne pješačke postrojbe, čete u sastavu 1. motoriziranog bataljuna gmtbr.¹⁵³ Temeljem prikupljenih dokaza i izjava svjedoka, optužnica je 26. ožujka 1996. godine proširena i protiv Slavka Dokmanovića.¹⁵⁴

ICTY je 7. svibnja 1996. poslao pismo generalu Jacquesu Paulu Kleinu, upravitelju UNTAES-a, zahtijevajući pirotehnički pregled lokacije Ovčara. On je odmah pristupio zadatku angažirajući potrebni tim; međutim, provođenjem je došlo do uništavanja dokaza na površini masovne grobnice.¹⁵⁵ Srećom, 1992. godine prilikom prvog posjeta masovnoj grobnici izrađena je točna karta, stoga se mogla uspješno pozicionirati.¹⁵⁶

Ekshumaciju masovne grobnice vodili su Clint John Williamson i Vladimir Dzuro, istražitelji ICTY-ja od 31. kolovoza do 4. listopada 1996. godine, uz prisutnost hrvatskih promatrača i srpskog promatrača, prethodno spomenutog Časlava Nikšića. Operativni dio ekshumacije proveo je tim Liječnika za ljudska prava koje je predvodio dr. William Hauglund, a pratili su ga antropo-

¹⁵¹ Barić, „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem“, 405; Bing, „Put do Erduta“, 403.

¹⁵² Prvobitna optužnica protiv Mile Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina potvrđena je 7. studenog 1995. godine. Prva izmijenjena optužnica, potvrđena 3. travnja 1996., dodala je Slavka Dokmanovića ovoj optužnici i ostala je pod pečatom do uhićenja od strane Prijelazne uprave Ujedinjenih naroda za istočnu Slavoniju. Više u: ICTY: „Case information sheet 27. lipnja 1997.“ Pristup ostvaren 29. IV. 2019. <http://www.icty.org/x/cases/dokmanovic/cis/en/cisdokmanovic.pdf>

¹⁵³ Vladimír Dzuro, *Výšetřovatel* (Prag: Grada Publishing, 2017), 42-43.

¹⁵⁴ Isto, 45.

¹⁵⁵ Stover i Peress, *The Graves: Srebrenica and Vukovar*, 142.

¹⁵⁶ Isto, 151-153.

loginja profesorica Rebecca Saunders, arheolog dr. Douglas D. Scott, antropolog dr. Ralph J. Hartley te liječnice Melissa A. Connor i Clea Koff.¹⁵⁷ Časlav Nikšić bio je u svojstvu srpskog promatrača do 12. rujna, kada je otkriveno kako je pokušao podmititi stražare da ga puste na lokaciju masovne grobnice kako bi je fotografirao.¹⁵⁸

Trećeg dana od početka ekshumacije, 2. rujna 1996. godine, Liječnici za ljudska prava u probnom rovu naišli su na crnu plastiku kojom je dr. Snow zaštitio posmrtno ostatke tijekom preliminarnog istraživanja te je potvrđena lokacija masovne grobnice.¹⁵⁹ Prvi dio ekshumiranih posmrtnih ostataka prevezen je na Zavod za sudsku medicinu i patologiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kako bi se provela identifikacija predvođena dr. Snowom, a isto je bilo organizirano u tajnosti jer je i dalje bilo jasno kako srpska strana može opstruirati daljnji proces s obzirom na to da se identifikacija planirala provesti u Zagrebu.¹⁶⁰ Naime, već po završetku ekshumacije, Vojislav Stanimirović izjavio je kako postoji mogućnost da su vojska JNA i srpske paravojne postrojbe počinile stravične ratne zločine na Ovčari. Međutim, otvoreno dvoji tko su žrtve na Ovčari te koliko ih je. Dodao je: „ne možemo reći njihov broj, ali je sigurno da je Ovčara grobnica. Loše bi moglo biti za Srbe ako su žrtve bili bolesnici.“¹⁶¹

Četvrtog listopada 1996. godine u 14.00 sati ekshumirani su posmrtni ostaci zadnje od ukupno 200¹⁶² pronađenih žrtava na Ovčari te je 7. listopada drugi konvoj odveo posmrtno ostatke na Zavod za sudsku medicinu i patologiju u Zagrebu.¹⁶³

„Sada su predstavnici Haaškog suda pronašli tijela 200 muškaraca (...). Većina političara na Zapadu i njihovi zastupnici, godinama su izbjegavali temu Vukovar /Ovčara. Genocid, čije su žrtve bili Hrvati, nije im se uklapao u političku konotaciju. Sada će možda pronađena tijela otežati prikriivanje.“¹⁶⁴

¹⁵⁷ Dzuro, *Išetřovatel*, 50.

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Isto, 52.

¹⁶⁰ Isto, 60.

¹⁶¹ „Ovčara loša po Srbe“, *Vukovarske novine*, 9. X. 1996., 4.

¹⁶² Utvrđeno je kako je, od ukupnog broja žrtava, njih 198 muškog spola, a dvije ženskog. Raspon godina bio je od 16 do 72, uz prosječnu dob od 32,5 godina. Više u: ICTY Court Records: Šešelj (IT-03-67), Submission, „Tablica naslova ‘Paragraf 49.’ koja sadrži statističke podatke o uzroku smrti i obilježjima žrtava ekshumiranih iz grobnice Ovčara, u blizini Vukovara“ (Haag: ICTY, 12. VII. 2006.), 1.

¹⁶³ Dzuro, *Išetřovatel*, 63.

¹⁶⁴ „Stravična svjedočenja o Ovčari“, *Vukovarske novine*, 23. X. 1996., 4.

Zaključna razmatranja

Izvjesno je kako je međunarodna zajednica, zgrožena brojnim izvješćima o teškim kršenjima ljudskih prava na području bivše Jugoslavije, pristupila istraživanju ratnih zločina osnivanjem Komisije stručnjaka UN-a za ratne zločine te konačno ICTY-ja, kako bi se počinitelji kaznili te ostvario moralno i pravno prihvatljiv odgovor na zločine.

Dakle, ne ulazeći dublje u niz pitanja koja se javljaju samo utvrđivanjem činjenice kako su od otkrivanja masovne grobnice do njene konačne ekshumacije prošle četiri godine, može se zaključiti kako je odgovor međunarodne zajednice na kršenja ljudskih prava bio neosporan te nedvojbeno usmjeren pravdi. Međutim, iz analizirane dokumentacije izvjesno je kako stav međunarodne zajednice nije bio u skladu s težinom utvrđenog zločina u Vukovaru, što je u konačnici držalo pitanje ekshumacije Ovčare u sivoj zoni gotovo četiri godine te u tom smislu predstavljalo prvi ključni čimbenik opstrukcije ekshumacije. Prema tome, utvrđivanje razine utjecaja međunarodne zajednice na određene kritične događaje u Domovinskom ratu, a posebno na one koji su rezultirali etničkim čišćenjem dijela teritorija Republike Hrvatske, tek slijedi.

Uz međunarodnu zajednicu, drugi se ključni čimbenik opstrukcije, a jednako važan, nalazi u srpskim političkim vlastima na relaciji Beograd – Knin – Vukovar, koje unatoč svom uvjeravanju niti u jednom trenutku nisu namjeravale dopustiti ekshumaciju koja bi u konačnici postavila pitanje odgovornosti najvišeg vojnog i političkog vrha u Beogradu za učinjene zločine. Prema tome, opstrukcije iz dijela međunarodne zajednice te srpskih političkih autoriteta, u prvom su redu odgovorne za dugotrajno držanje članova obitelji žrtava u neizvjesnosti.

Ipak, važno je naglasiti kako je uz tim Liječnika za ljudska prava ključnu ulogu u otkrivanju i istraživanju masovne grobnice na Ovčari imala Komisija stručnjaka UN-a za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, koja je od samog početka rada bila izložena različitim oblicima administrativnih, odnosno birokratskih prepreka, što se posljedično pokazalo i iznenadnom odlukom o završetku njezina mandata, kojom je ponovno blokiran put planiranoj ekshumaciji posmrtnih ostataka stradalih na Ovčari. Iako nisu uspjeli u namjeri ekshumacije masovne grobnice na Ovčari, prikupljena je vrijedna dokumentacija te usmjerena pozornost svjetske javnosti na kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području država nastalih raspadom bivše Jugoslavije.

Bibliografija

Baze podataka

Kelvin Smith Library

1. Kelvin Smith Library: Kotliar, V.: „Pismo M. Cherifa Bassiounija Madeleine Albright o datumu prestanka rada Komisije stručnjaka i napretku u istraživanju seksualnog zlostavljanja; Priložena izjava Madeleine Albright 16. siječnja 1994. u Haagu“ Case Western Reserve, 3. Pristup ostvaren 29. IV. 2019. Dostupno na Case Western library:
<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17letterma19940201000?search=albright%2520madeleine>
2. Kelvin Smith Library: „Kotliar, V.: Telefaks pisma Đorda Bjegovića od 22. rujna 1993. godine“ Case Western Reserve, 5. I. 2015., 2. Pristup ostvaren 29. IV. 2019.
<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17-toMBCfromKotliar900?search=kotliar>
3. Kelvin Smith Library: „Kronologija korespondencije između Komisije, Glavnog tajnika i Ureda za pravne poslove o prestanku rada Komisije i utjecaju ukidanja na rad Komisije“, Case Western Reserve, 5. I. 2015., 1. Pristup ostvaren 29. IV. 2019.
<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps17ChronoCorr199401180?search=office%2520of%2520legal%2520affairs>
4. Kelvin Smith Library: „Zapisnik sa 11. sjednice Komisije stručnjaka“, Case Western Reserve, 5. I. 2015., 3-4. Pristup ostvaren 29. IV. 2019.
<https://digital.case.edu/islandora/object/ksl%3Amps1711min16feb199400000?search=minutes%2520session%252011>

ICTY

1. ICTY Court Records: Hadzic (IT-04-75), Exhibit P02217.2168.1, „Javna verzija telegrama UNPROFOR-a autora Satisha Nambiara Blanci, UNOG Ženeva, u svezi s navodnom masovnom grobnicom na Ovčari od 3. studenog 1992., u prilogu Iskaz“ (Haag: ICTY, 19. VI. 2013.).
2. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P02249.2168.1, „Javna redigirana verzija izvješća John McElligott Kjellu Johansenu od 3. 11. 1992. godine u vezi s masovnom grobnicom na Ovčari: Izvještaj o provedenim istražnim radnjama 24. 10. 1992. u potpisu L.W.Moore“ (Haag: ICTY, 10. II. 2014.).
3. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P02448.2398, „Faks sjedišta CIVPOL-a u Sektoru Istok sjedištu CIVPOL-a u Zagrebu od 15. XII. 1992., Predmet: Posjet forenzičkog tima, odgovor: Masovna grobnica – Ovčara, u prilogu - Istražno izvješće od 24. 10. 1992.“ (Haag: ICTY, 17. VII. 2013.).

4. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03065, „Pismo Regionalnog vijeća, Milana B. Ilića Larryju W. Mooreu od 28. X. 1992.“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.).
5. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03071, „Izvješće Liječnika za ljudska prava o preliminarnom istraživanju lokacije masovne grobnice u blizini Vukovara, u bivšoj Jugoslaviji, od 19. siječnja 1993“ (Haag: ICTY, 10. 10. 2013.).
6. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03089, „Izvješće o misiji vezanoj uz dozvolu za ekshumacijama u sektorima Istok i Zapad, Anton Kempenaars, od 26. kolovoza 1993.“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.).
7. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03095, „Prvih 8 stranica Završnog izvješća Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a - Dodatak X.B. Istraživanje u zaštićenim područjima UN-a, Istok i Zapad, Medak i Dubrovnik, autor William Fenrick, listopad / studeni 1993.“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.).
8. ICTY Court Records: Hadžić (IT-04-75), Exhibit P03152, „Memorandum Knutu Vollebaeku Vladimira Kotliara pod nazivom ‘Suradnja vlasti RSK u provedbi istraga o masovnim grobnicama od 5. kolovoza 1993.’“ (Haag: ICTY, 10. X. 2013.), 1.
9. ICTY Court Records: Milošević (IT-02-54), Exhibit P960, „Telegram s priložima koji se odnose na grobnicu na Ovčari: i) Izvanmrežni telegram Akashija Kofiju Annanu od 25. veljače 1995; ii) Međuinstitucionalni memorandum, 24. veljače 1995; iii) Pismo Hansa Corella glavnom tajniku, 27. siječnja 1995; iv) Telegram Akashija Kofiju Annanu, 31. siječnja 1995; v) Priopćenje za tisak; vi) Dopis Slobodana Jarčevića Williamu Fenricku, 6. studenoga 1993; vii) Dopis Gorana Hadžića od 16. 11. 1993.“ (Haag: ICTY, 28. II. 2006.).
10. ICTY Court Records: Milošević (IT-02-54), Exhibit P549.32, „Izvješće, povjerljivo 2-641 od 23. listopada 1993. o informacijama u vezi s istragom mjesta Ovčara kao i navodnim premještanjima tijela. U potpisu načelnik bezbednosti komande Slavonsko-baranjskog korpusa, Dušan Grahovac“ (Haag: ICTY, 8. X. 2003.).
11. ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00371, „Operativni dnevnik 80. mtbr / motorizirane brigade, od 09/11/1991 do 14/01/1992“ (Haag: ICTY, 26. IV. 2006.).
12. ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00522, „Le Monde članak: Ujedinjeni Narodi istražuju ‘vukovarsku masovnu grobnicu’ od 29. X. 1992. u potpisu Florence Hartmann“ (Haag: ICTY, 25. V. 2006.).
13. ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00576, „Video zapis izjave Gorana Hadžića 20. studenog na večernjim vijestima TV Beograd“ (Haag: ICTY, 16. VI. 2006.).
14. ICTY Court Records: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), Exhibit 00578, „Stručno izvješće Reynauda Theunensa“ (Haag: ICTY, 19. VI. 2006.).

15. ICTY Court Records: Stanišić i Simatović (IT-03-69), Exhibit P01217, „Članak ‘The Washington Posta’ naslovljen ‘Srbi okrivljeni za masovnu grobnicu u Hrvatskoj’ od 26. siječnja 1993.“ (Haag: ICTY, 20. IX. 2010.).
16. ICTY Court Records: Šešelj (IT-03-67), Submission, „Dodatak A: Završno izvješće Komisije stručnjaka UN-a osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a (1992) Dodatak X.A. Masovne grobnice - Ovčara u blizini Vukovara, UNPA sektor Istok od 27. svibnja 1994.“ (Haag: ICTY, 12. 7. 2006.).
17. ICTY Court Records: Šešelj (IT-03-67), Submission, „Tablica naslova ‘Paragraf 49.’ koja sadrži statističke podatke o uzroku smrti i obilježjima žrtava ekshumiranih iz grobnice Ovčara, u blizini Vukovara“ (Haag: ICTY, 12. VII. 2006.).
18. ICTY: „Case information sheet 27. VI. 1997.“, pristup ostvaren 29. IV. 2019. http://www.icty.org/x/cases/dokmanovic/cis/en/cis_dokmanovic.pdf
19. ICTY: Dokmanović (IT-95-13a), „Transkript svjedočenja, dr. Clyde Snow“ (Haag: ICTY, 17. 3. 1998.).
20. ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Presuda Pretresnog vijeća“ (Haag: ICTY, 27. IX. 2007.).
21. ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, Florence Hartmann“ (Haag: ICTY, 25. V. 2006.).
22. ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, Dragan Vezmarović“ (Haag: ICTY, 8. V. 2006.).
23. ICTY: Mrkšić et al. (IT-95-13/1), „Transkript svjedočenja, zaštićeni svjedok P-011“ (Haag: ICTY, 8. III. 2006.).
24. ICTY: Tadić (IT-94-1), Book of Authorities, „Završno izvješće Komisije stručnjaka osnovane temeljem Rezolucije 780 Vijeća sigurnosti UN-a“ (Haag: ICTY, 11. VII. 1995.).

Literatura

Knjige

1. Damjanović, Trifun; Kaloper, Nikola; Basta, Marko; Prijić, Marko i Prodanović, Jovica. *Činjenice o Zapadnoj Slavoniji*. Pakrac: Regionalno udruženje Srba Zapadne Slavonije, 1992.
2. Džuro, Vladimir. *Vyšetřovatel*. Prag: Grada Publishing, 2017.
3. Mazowiecki, Tadeus. *Izveštaji 1992.-1995*. Tuzla: Univerzitet u Tuzli i Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo, 2007.
4. Moghalu, Kingsley Chiedu. *Global Justice: The Politics of War Crimes Trials*. Westport: Praeger Security International, 2006.
5. O’Flaherty, Michael. *The Human Rights Field Operation: Law, Theory and Practice*. Burlington: Ashgate publishing limited, 2007.
6. Ramcharan, Bertrand. *International Peace Conferences*. Leiden: Martinus Nijhoff, 2014.

7. *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, ur. Mate Rupić, Knjiga 6., Dokument br. 197.; Dokument br. 198. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.
8. *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, ur. Mate Rupić, Knjiga 9., Dokument br. 256. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2009.
9. Ružić, Slaven. *Djelovanje Vlade Republike Srpske Krajine 1991.-1995.* Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017.
10. Sadat, Layla Nadya i Scharf, Michael. *The Theory and Practice of International Criminal Law: Essays in Honor of M. Cherif Bassiouni.* Leiden: Koninklijke Brill, 2008.
11. Stover, Eric i Peress, Gilles. *The Graves: Srebrenica and Vukovar.* Zurich: Scalo, 1998.
12. Žunec, Ozren. *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj II.* Zagreb: Demetra, 2007.

Prilozi u periodici

1. Bing, Albert. „Put do Erduta. Položaj Hrvatske u međunarodnoj zajednici 1994.-1995. i reintegracija hrvatskog Podunavlja“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 7 (2007), 371-404.
2. Miškulin, Ivica. „Republika Hrvatska i mirovna operacija Ujedinjenih naroda: kada, kako i zašto je došlo do njezine realizacije?“, *Historijski zbornik* 64 (2011), 1: 121-159.
3. Barić, Nikica. „Srpska oblast Istočna Slavonija, Baranja i Zapadni Srijem – od Oluje do dovršetka mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja (prvi dio)“, *Scrinia Slavonica: Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 11 (2011), 393-454.
4. Filipović, Vladimir. „Male stabilne demokracije na razmeđu realpolitike i idealpolitike u mirovnim misijama - primjer danskog i belgijskog sudjelovanja u misiji UNPROFOR-a“, *Polemos* 15 (2012), 1: 77-99.

Novinski prilozi

1. „(Ne)moćna vukovarska komisija“, *Vukovarske novine* (hrvatsko izdanje), 7. VIII. 1992.
2. „(Ne)zaboravljena Ovčara“, *Vukovarske novine*, 13. X. 1993.
3. „Atrocities documented from Bosnia, Croatia“, *Calgary Herald*, 28. IV. 1993.
4. „Balkan war crime panel meets“, *Courier post*, 5. XI. 1992.
5. „Duboko human problem zatočenika“, *Vukovarske novine*, 7. III. 1992.
6. „Groundwork laid for Yugoslav trials“, *The Times*, 7. X. 1992.
7. „Investigator overwhelmed by war crimes“, *Clarion Ledger*, 28. I. 1993.

8. „Konačno – komisija za ratne zločine“, *Vjesnik*, 7. X. 1992.
9. „Ovčara loša po Srbe“, *Vukovarske novine*, 9. X. 1996.
10. „Postoje li jame Ovčare?“, *Vukovarske novine*, 2. IX. 1992.
11. „Serbs killed 3.000 in camps, U.S. says“, *Chicago Tribune*, 26. IX. 1992.
12. „Stravična svjedočenja o Ovčari“, *Vukovarske novine*, 23. X. 1996.
13. „Torkel Opsahl, headed U.N. war-crimes panel“, *Arizona Republic Monday*, 20. IX. 1993.
14. „War crime panel slowed by lack of grave diggers“, *Honolulu star Bulletin*, 15. VII. 1993.
15. Cristoph Driessen, „Strange war crimes trial set to open“, *San Francisco Examiner*, 16. X. 1993.
16. Elaine Sciolino, „U.S. Names figures it wants charged with war crimes“, *The New York Times*, 17. XII. 1992.
17. John F. Burns, „U.N. Lawyers say trials for Balkans war crimes may not be possible“, *Austin American Statesman*, 26. IV. 1993.
18. Michael Rezendes, „Cataloging a war’s savagery“, *Boston Sunday Globe*, 31. X. 1993.
19. Mirko Galić, „Potjera za zločincima“, *Vjesnik*, 8. X. 1992.
20. Patrick O’Toole, „Professor heads efforts to investigate allegations of Yugoslav war crimes“, *St. Louis Post Dispatch*, 9. XII. 1992.
21. Paul Lewis, „U.N. to probe atrocities in savage Yugoslav wars“, *The Courier Journal*, 7. X. 1992.
22. Roy Gutman, „War-crimes panel lagging“, *The Philadelphia Inquirer*, 7. III. 1993.
23. Sanja Kapetanić, „Ranjenike su izveli na stražnji izlaz“, *Vjesnik*, 2. X. 1992.
24. Terry Leonard, „Fighting in Bosnia eases before meeting“, *The Morning call*, 27. X. 1992.
25. Željko Buša, „Pokrenuta potjera za ratnim zločincima“, *Hrvatski vojnik*, br. 30, 29. I. 1993.

Sadržaji s interneta

1. UNSCR: „Rezolucija 780 od 6. listopada 1992. godine“, pristup ostvaren 29. IV. 2019. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/780>
2. UNSCR: „Rezolucija 787 od 16. studenog 1992. godine“, pristup ostvaren 29. IV. 2019. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/787>
3. Vlada Republike Hrvatske, Nacrt prijedloga odluke o proglašenju Dana sjećanja na zatočenike neprijateljskih logora tijekom Domovinskog rata, Zagreb: 2010, 3, pristup ostvaren 29. IV. 2019. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages//2016/Sjednice/Arhiva//45%20-%205.pdf>

Summary

OVČARA – THE GREY ZONE OF THE INTERNATIONAL COMMUNITY (1992-1994)

The mass grave at Ovčara is one of the most tragic reminders of the sufferings of the Homeland War when 200 wounded persons from Vukovar Hospital were taken away and executed near the estate of VUPIK (Vukovar Agricultural Industrial Complex) at Ovčara. The first public insights into the occurrences near Ovčara were provided in October 1992 in the article published in *Vjesnik* entitled “The Wounded were Taken Away Through the Rear Exit” on the basis of the testimony of a survivor, later a prisoner who was exchanged in Nemetin in 1992. Paying due attention to the exhumation of the mortal remains not having been carried out until four whole years after the discovery of the mass grave, that is to say in September and October 1996, this paper endeavours to determine the key factors that affected its discovery and research on the basis of accessible digital database documents of the ICTY at Case Western Reserve University in Cleveland, Ohio and according to the periodicals of the time; on the basis of these documents it is endeavoured to determine the reasons why the exhumation was performed only after the ICTY had already indicted the “Vukovar Three” and Slavko Dokmanović.

Key words: Ovčara, mass grave, United Nations War Crime Commission, Clyde Snow, Cherif Bassiouni

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autorice:

Ana Filko, stručna suradnica

Sektor za traženje osoba zatočenih i nestalih u Domovinskom ratu, Uprava za zatočene i nestale, Ministarstvo hrvatskih branitelja, Trg Nevenke Topalušić 1, 10000 Zagreb

e-mail: ana.filko@branitelji.hr